OSMAN BEDREDDÎN ERZURÛMÎ HAZRETLERİ'NİN ŞAİRLİK YÖNÜ

Arş. Gör. Sıtkı NAZİK*

Giriş

Harput için önem arz eden zatlardan biri olan Osman Bedreddîn Hazretleri'nin esasen şiirleri ve şairliği üzerinde durulacak olan bu çalışmada, onu tanımak adına, hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi vermek icap etmektedir.

İmam Efendi 1856[1] yılında Erzurum'da doğmuştur. Babası ilim ve irfanıyla tanınmış olan Selman Sükûtî Efendi, annesi ise Esmâ Hatun'dur. Yetişmesinde, ilk muallimi ve mürebbisi konumundaki babasına çok şey borçlu olan İmam Efendi, daha dokuz yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, on yaşından itibaren medrese usulü üzere Arapça, hadis, tefsir sahasında ilim sahibi olmuştur (Osman Bedreddîn 2013: 28-29).[2] İmam Efendi İslami ilimler sahasında ilk derslerini, hocası Mehmet Tahir Efendi'den almıştır. Tasavvuf ilmini öğrenmesinde ve bu yola girmesinde ise Seyyid Ahmed Merâmî etkili olmuştur (Aydoğmuş 2009: 137-139).

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sırasında, bir sabah namazı vakti okumuş olduğu ezan sayesinde kendini savunmak için kaleye çekilen ordu ve Erzurum halkının düşmana karşı ayaklanmasına ve âdeta savaşın kaderinin değişmesine vesile olmuştur. İmam Efendi de ön saflarda yer alarak Ruslara karşı mücadele verilmiş, o günkü taarruzda gösterdiği gayret ve cesaretiyle ordunun komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın dikkatini çekmesi üzerine, 28. Alayın 3. Tabur imamlığına tayin edilmiştir. Böylece o günden sonra İmam Efendi olarak anılmaya başlanmıştır (Osman Bedreddîn 2013: 29).

Gönül dostluğu kurduğu insanlarla tanışmasına da vesile olan 93 Harbi'nde, bir ara Ruslara esir düşen İmam Efendi, kısa bir süre sonra arkadaşlarıyla kaçarak esaretten kurtulmuş ve Erzurum'a gelerek, taburdaki imamlık görevine dönmüştür (Aydoğmuş 2009: 139). 93 Harbi'nin ardından taburu ile birlikte Diyarbakır dolaylarına gelen İmam Efendi, gördüğü bir rüya üzerine Elazığ'ın Palu ilçesindeki Nakşî şeyhi Seyyid Mahmud Sâminî Hazretleri'ni ziyaretle ondan manevi feyiz almış ve ona intisap etmiştir. [3]

---

* Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

[1] İmam Efendi'nin 1858 yılında dünyaya geldiğini zikreden kaynaklar da mevcuttur (bk. Aydoğmuş 2009: 136; Sunguroğlu 2013: 658)

[2] Alıntı yapılan eserin mukaddimesi A. Fevzi Özçimi'ye ait olup, İmam Efendi'nin hayatı hakkında verilen bilgilerin bir kısmı onun yazısından alınmıştır.

[3] Bu hususta kaynaklar farklı anlatımlar sergilemektedir. G. Aydoğmuş, İmam Efendi'nin Palu'ya, arkadaşının ısrarı üzerine geldiğini ve Mahmud Sâminî Hazretleri'yle bu sayede tanıştığını yazmaktadır (Aydoğmuş 2009: 140). İ. Sunguroğlu ise İmam Efendi'nin taburunun

Mürşidinin himmet ve sohbetleriyle kısa zamanda manen daha da olgunlaşarak seyr-i sülûkünü tamamlamıştır (Osman Bedreddîn 2013: 30).

İmam Efendi, Palu'da şeyhinin yanında bir süre kaldıktan sonra, Çemişgezek ilçesine nakledilmiş olan taburuna tekrar katılmıştır. Şeyhinden icazet alarak irşat görevini ifaya vazifeli kılınan İmam Efendi için artık yeni bir dönem başlamıştır. Çemişgezek'te on beş yıl ilim, irfan ve hakikat yüklü sohbetleriyle bölge halkını tenvir eden İmam Efendi, 1909'da tabur imamlığı görevinden emekli olmuş, akabinde Mahmud Sâminî Hazretleri'nin yaşadığı yer olan Palu'ya avdet etmiştir. Bir müddet sonra da mürşidinin işareti üzerine Harput'a gelmiştir (Osman Bedreddîn 2013: 30).

İmam Efendi'nin Harput'taki devresi, hayatının en velut, verimli ve feyizli safhası olmuştur. Kendisini bütünüyle tasavvufî konulara, sohbetlere ve çalışmalara veren İmam Efendi, marifet ve muhabbet eksenli konuşmalarıyla Harput civarında yaşayanları irşat etmiş, insanların ruh iklimine kolaylıkla ulaşabilmiş, Kur'an ve Sünnetten devşirdiği hakikatleri onların gönül dünyasına çağlayanlar gibi akıtmıştır (Osman Bedreddîn 2013: 31).

Nefis terbiyesi, güzel ahlak, marifetullah ve vuslat-ı ilahî yolunda ömrünü feda eden İmam Efendi 1924 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Hakiki manada insan olabilmenin yolunu ve üslubunu öğretmek uğrunda, bütün bir ömrünü kendilerine vakfettiği binlerce insanın omuzunda, fani bedeni Harput'un Meteris Kabristanı'na taşınırken, aziz ruhu aşk u şevk ile yanıp tutuştuğu İlahî varlığa vuslat zevkini tatmıştır (Osman Bedreddîn 2013: 36).

İmam Efendi, İslamiyet'in kabul ettiği bütün medenî sıfatları nefsinde toplamış âlim, fazıl, çok zeki, ifadesi düzgün, hafızası kuvvetli bir zattır (Suguroğlu 2013: 659). *Kur'an ve sünneti kendisine rehber edinerek, tasavvufta derinlik kazanmış, tuttuğu yolda makamların en yücesine erişmiş takva sahibi büyük bir veli olan İmam Efendi'nin, ihvanlarına verdiği öğütlerden bazıları şunlardır: "İlahî muhabbet, tam teslimiyet, nefse muhalefet, çok salâvat, tevhide müdavemet, az yemek, temiz giyinmek, mürşide itaat, ihvana şefkat, hasetten arî olmak, buğzdan beri olmak, sözünün eri olmak, komşu haklarını her şeyden önemli tutmak, dünyayı atmamak, ahireti unutmamak, doğruluktan şaşmamak, haddi aşmamak, tefekkürle sükûn bulmaktır." (Aydoğmuş 2009: 148-149).*

Osman Bedreddîn Hazretleri'nin "Gülzâr-ı Sâminî Sohbetler I-II", "Gülzâr-ı Sâminî Mektûbat I-II" şeklinde iki eseri okuyucuların istifadesine sunulmuş olup, ayrıca "Gülbün-i İrşâd" ile "Mecâlis-i Sâminî" adlı beş ciltlik kasidesinin olduğu bildirilmektedir *(Aydoğmuş 2009: 149)*.

Cemalettin Emiroğlu tarafından 1983'te üç cilt *(Defter)* halinde yayınlandığı belirtilen Sohbetnâme (Küçük 1987:145), kitabın elimizde bulunan baskısında tek ciltte ve Sohbetler adı altında toplanmıştır. İmam Efendinin

---

direkt Palu'ya gelerek burada üç dört yıl kadar kaldığını ve bu sırada Mahmud Sâminî Hazretleri'nden inabe alarak tarikate intisap ettiğini bildirmektedir (Sunguroğlu 2013: 658).

sohbetlerinin bir araya getirildiği bu eserin son kısmında ise İmam Efendi'ye ait şiirlerin bulunduğu Divan başlığı yer almaktadır. İki ayrı ciltten oluşan Mektûbât isimli kitap ise İmam Efendi'nin ihvanlara ve çeşitli meslek gruplarındaki kişilere gönderdiği mektupları ihtiva etmektedir.

"Gülbün-i İrşâd" adlı eser, İmam Efendi'nin muhtelif zatlara gönderdiği mektupları ve İlahî aşkı terennüm eden şiirlerinden müteşekkildir. Yazma halinde olduğu belirtilen bu eser,[4] 400 sayfadan oluşmaktadır. Gülbün-i İrşâd'daki şiirler "Nîyâz be-dergâh-ı Kâzi'l-Hâcât" başlıklı bir ilahi ile başlamaktadır. İlahî aşk, insan sevgisi, tevazu, hoşgörü, kalp temizliği gibi hususların işlendiği şiirler, divan edebiyatı nazım şekilleri ve dörtlüklerle yazılmıştır. Palulu Mahmud Sâminî Efendi için tercî-i bend nazım şekliyle söylenmiş olan mersiye oldukça duyguludur (Küçük 1987: 145, 146).

Şiire karşı kabiliyeti olan İmam Efendi'nin (Sunguroğlu 2013: 659), büyük bir mutasavvıf şair olduğu ve tasavvuf içerikli pek çok şiirinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu şiirler incelendiğinde, tuttuğu yolun felsefesinin, şiirlerinde nakış nakış işlendiği görülmektedir (Aydoğmuş 2009: 149).

İlim ve irfan ehli bir zat olarak gerek yaşadığı dönemde çevresindekilere gerekse bıraktığı eserlerle sonraki nesillere yol gösteren, irfan hazinelerinden saçan Hafız Osman Bedreddîn Erzurûmî hakkında birçok çalışma yapılmıştır (bk. Demirpolat 2013:178). Şiirleri üzerinde bir değerlendirme yapmak suretiyle yapılan çalışmalara bir yenisi daha eklenmiş olmaktadır.

1.İmam Efendi'nin "Gülzâr-ı Sâminî-Sohbetler" Adlı Eserinde Yer Alan Şiirleri

İmam Efendi Hazretleri'nin mezkûr eserinin "Divan" adlı kısmında 25 tane şiir bulunmaktadır. Aruz vezniyle düzenlenmiş olan bu şiirlerin 18 tanesi gazel, 1'i kaside, 2'si mesnevi, 1'i terci' bend, 1'i murabba olup, 2 adet şiirin nazım şekli ise çok belirgin olmamakla birlikte biri "nâ-tamam gazel", diğeri de bir kıtası eksik "murabba" formundadır. Divanın sonunda bulunan bu şiirlerden ilki, aaba/cada şeklinde iki bendden müteşekkil bir şiirdir. Diğeri ise, xa/abba/ ccca şeklinde kafiyeli olup, bir beyit ve iki bendden oluşmaktadır.

Divanda geçen şiirlerin daha iyi tanınmasını sağlamak için bir tablo oluşturulmuştur. Tablonun birinci sütunu şiirlere verilen sıra numarasını, ikinci sütunu eserde şiirin geçtiği sayfa numarasını, üçüncü sütunu şiirin beyit veya bend sayısını, dördüncü sütunu nazım şeklini, beşinci sütunu şiirin muhtevasını, altıncı sütunu kafiye çeşidini, yedinci sütunu kelime veya cümle halindeki redifleri ve beyit ya da mısra halindeki nakaratları, sekizinci sütunu ise musammat gazelleri göstermektedir.

[4] Sabahattin Küçük'ün tanıttığı bu eserin, günümüz okuyucusunun istifadesine sunulmuş olan Mektûbât ve Sohbetler adlı kitaplarla örtüşen tarafları bulunmaktadır.

Eserin Divan kısmında geçen şiirler üzerinde, aslında olmayıp da, tarafımızdan yapılan itibari numaralandırmada, 8. sıradaki şiirin muhteva bakımından "mersiye" türünde ve "terci'-bend" nazım şekliyle yazıldığı görülmektedir. Tekrar eden beyit (terci'-hane) ile birlikte üçer beyitlik bendlerden oluşan şiir, toplam on beş bendden müteşekkil olup, Mahmud Sâminî Hazretleri'nin vefatı dolayısıyla yazılmış bir mersiyedir.

Divanın 13. ve 21. sırasında ise on iki ve yirmi bir beyitten oluşan iki "mesnevi" bulunmaktadır. Bu mesnevilerin "nasihat-name" türünde yazıldığını söylemek mümkündür. Eserin 16. sırasında bulunan şiirin kafiye şeması "nakaratlı ve çapraz kafiyeli şarkı" şekline uygun düşmektedir. Lakin bu şiirin "murabba-ı mütekerrir" olduğunu söylemek daha isabetli gözükmektedir. Her ne kadar ilk bend, murabbaa ait kafiye şemalarına uymasa da, Enderunlu Vasıf divanında aynı kafiye örgüsüne sahip olan 2. sıradaki murabba için murabba-ı mütekerrir denilmiştir (bk. Gürel 1999: 376). Dolayısıyla bu şekilde murabbaların olabileceği imkân dâhilindedir. 22. sıradaki şiir ise "kaside" nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Ancak bu şiirin, tam bir kaside formatında olmadığı, daha çok beyit sayısı normalin üzerinde bir gazeli (mutavvel gazel) andırdığı görülmektedir.

Eserde yer alan diğer şiirlerin -son iki tanesi hariç- gazellerden oluştuğu tespit edilmiştir. Gazellerin 7. sıraya tekabül edeni, Mahmud Sâminî Hazretleri'nin vefatına düşülmüş "tarih" türünde yazılmıştır. Diğer gazeller ise tevhit, münacat, na't, methiye ve nasihat tarzı türlerden oluşmaktadır. Gazellerin en vazgeçilmez konusu olan aşk, bu şiirlerde, İlahî aşk şeklinde tezahür etmektedir. Hz. Peygamber ve İmam Efendi'nin şeyhi Mahmud Sâminî Hazretleri'nin de yer yer aşka konu edildiği görülmektedir.

Şiirler, muhteva itibariyle tasavvuftan ve buna dair hakikatlerden, haller ve makamlardan bahsetmektedir. İmam Efendi'nin, bağlı olduğu tarikat ve meşrep, varlık görüşü ve mutasavvıf olmanın vermiş olduğu irşat etme vasfı şiirlerde kendini hissettirmektedir. İmam Efendi'nin tasavvufî anlayışının, şiirlerin ruhuna sindiği anlaşılmaktadır.

Şiirlerinde "Bedrî" mahlasını kullanan İmam Efendi Hazretleri, 5. sırada yer alan gazelinde iki ayrı beyitte mahlasına yer vermiştir. 24. sıradaki, nâ-tamam gazel denilebilecek olan şiirde "Derviş Osman" mahlası kullanılmış olup, son şiirde ise mahlas bulunmamaktadır.

İmam Efendi Hazretleri gazellerinin 10 tanesini musammat gazel tarzında söylemiştir. Her bir beyti dört eşit parçaya bölünüp murabba nazım şekline dönüşen bu tarz gazeller (İpekten 2001: 18), ahenk bakımından önem arz etmektedir. Zira kafiye yahut redifle sağlanan benzer sesler mısraın geneline yayılmakta, sessiz (aliterasyon) ve sesli (asonans) harflerin tekrarıyla şiirde bir armoni oluşmaktadır. Dolayısıyla bu sayede "yek ahenk" gazeller teşekkül etmektedir. Üstelik musammat gazel denince akla Yunus Emre gibi mutasavvıflar gelmekte, bu da İmam Efendi Hazretleri'nin Yunus Emre'den

etkilendiği düşüncesini doğurmaktadır. Nitekim üslup bakımından şair üzerinde Yunus Emre tesirinin olduğunu söylemek mümkündür.

S. N.	Sayfa	By./Bd. S.	Nazım Şek.	Şiirin Türü/Konusu	Kafiye	Redif/Nakarat	Mus. G.
1	417	5	Gazel	İlâhî Aşk	Zengin K.	eder yâhû deyû	Mus.
2	418	5	Gazel	Şeyhe ve Tarikate Övgü	Zengin K.		
3	419	13	Gazel	Münacat	Zengin K./Tam K.	rahm'it kulun bîçâreye	Mus.
4	421	9	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K./Tam K.	gel benliğin terk idegör	Mus.
5	422	9	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K.		
6	423	5	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K.	gör	
7	424	5	Gazel	Tarih (Vefata düşülen t.)	Zengin K.		
8	425	15	Terci'-Bend	Mersiye	Zengin K.	Beytin tekrarıyla oluşan nakarat	
9	430	5	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K./Tam K.	sâdık/âşık visâle er bugün	Mus.
10	431	11	Gazel	İlâhî Aşk	Zengin K./Tam K.	besdir bize Rahmân'ımız/Sultânımız…	Mus.
11	432	9	Gazel	Şeyhe ve Tarikate Övgü	Zengin K.		
12	433	9	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K.	ermekdir/girmekdir	
13	434	12	Mesnevi	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K./Tam K.		
14	435	9	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Tam K.	etsen olmaz mı	Mus.
15	436	9	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Tam K.	Mevlâ'yı	Mus.
16	437	5	Murabba	Şeyhe ve Tarikate Övgü	Zengin K.	Mısraın tekrarıyla oluşan nakarat	
17	438	9	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K.	Hû	Mus.
18	439	9	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Tam K.		Mus.
19	440	9	Gazel	Tarikate/Meşrebe Övgü	Zengin K.		
20	441	19	Gazel	Münacat	Tam K./Zengin K.	doğru kapına gelmişem	Mus.
21	443	21	Mesnevi	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Tam K./Zengin K.		
22	445	25	Kaside	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K.		
23	448	19	Gazel	Tasavvufî İçerikli Nasihat	Zengin K.		
24	450	2	Gazel	Hz. Peygamber'e Arz-ı Hal	Zengin K.	geldim yâ Resûlullâh meded	
25	451	1+2	Murabba	Na't ve Nasihat	Tam K./Zengin K.	Gel Habîbullâh'a eyle iktidâ (nakarat)	

Şiirde kullanılan redif ve nakaratlar, ritim ve ahengi sağlamak hususunda mühim bir paya sahiptirler. İmam Efendi'ye ait on tane şiirde rediflerin aynen tekrarı, üç şiirde kısmen kelime değişikliği ile tekrar eden redifler ve 3 şiirde de ya mısra ya da beyit halinde geçen nakaratlar ritim oluşturmuş ve ahengi artırmıştır. Aşağı yukarı 19 şiirde ya tamamen ya da ağırlıklı olarak zengin kafiyenin ve 6 şiirde ise ya bütünüyle yahut ağırlıklı olarak tam kafiyenin kullanımı şiirlere ses bakımından zenginlik katmıştır. Öte yandan yarım kafiyeye nadiren rastlanması şiirlerde klasik divan şairi üslubunun benimsendiğini göstermektedir.

Divan başlığı altında yer alan şiirlerin şekil, muhteva ve ses özellikleri hakkında verilen malumatın ardından, bu şiirlerden seçilen örnekler üzerinde durmak ve onları anlamaya çalışmak da İmam Efendi Hazretleri'nin tasavvuf anlayışını ve şiirlerin mana boyutunu tanımak bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla klasik şerh yöntemi denilebilecek olan yöntemden istifade ederek, konu bakımından birbirini destekleyen beyit veya bendler bir araya getirilmek suretiyle, seçilmiş olan bu örnekler yorumlanmaya çalışılacaktır.

Tasavvufun temelinde aşk, nefsi terbiye ve tezkiye yer almaktadır. İlahî vuslata nail olma konusunda aşkın önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Bu aşkı tadan, o anlamına gelen hû (هو, ه) zamiriyle Allah'ı zikredip dönmektedir. "Devrân" kelimesi devir nazariyesini akla getirmektedir. Yâre vuslatın önündeki en mühim engel mâsivâdır. Dolayısıyla varını veren âşık, visale ermekte, vahdeti temsil eden mumun etrafında pervane misali uçup dolaşarak kendini ateşe atmaktadır. Maddeden kurtulup manaya ulaşmak, kesretten azade olmakla gerçekleşirken, vahdet deryasına götüren Burak aşk olmaktadır. İlahî aşk şarabını içen âşık, benliğini terk etmek suretiyle mahbubu sembolize eden Gül'e ermekte, muhabbet şerbetini içip dünya lezzetini terk etmekle visali yaşamaktadır. Aşkta sadakat arandığı için, âşık aynı zamanda sadıktır. Zira Elest bezminde verdiği sözü tutmuş, ağyara meyletmeme ve ahdi yerine getirme konusunda sevgiliye karşı ihanet etmemiş biri olarak âşık, sadık kişidir. Ezel bezminde başlayan bu aşk hikâyesi kesret varından geçip vahdet gülzarına girmekle başladığı yere dönmüş olacaktır. Bunu bir an önce yapmak, bugünü yarına koymamak gerekmektedir. Nitekim tasavvufta anı yaşamak önemlidir. Vaktin oğlu (ibnü'l-vakt) olma ilkesiyle hareket eden mutasavvıflar, elde bulunan tek sermaye bugün olduğu için vakti iyi değerlendirmeyi önemsemekte, yarın ve ahiret endişesi taşımayı hoş karşılamamaktadırlar:

Yâ Rab senin aşkın bulan, devrân eder Yâ hû deyu,
Varın verüb vaslın alan, cevlân eder Yâ hû deyu (Ş.-1/1) [5]
Vahdet meyin iç sen hele, aşk ile düş dilden dile,
Tâ eresin sen ol Gül'e, gel benliğin terk idegör. (Ş.-4/3)
İçüb muhabbet şerbetin, âşık visâle er bugün,
Terk et bu dünyâ lezzetin, sâdık visâle er bugün. (Ş.-9/1)
Bakma bu kesret varına, gir Vahdetin gülzârına,
Koyma bugünü yarına, âşık visâle er bugün. (Ş.-9/4)

Âşıklar, dünya ve ukbayı, birinci olanı (dünya) ve sair olanı (ahiret), dahası cümle sevdayı koymuşlardır. Canan onlar için kâfidir. Bu beyit Niyâzî-i Mısrî'nin "Dünya ile 'ukbâyı ko ûlâ ile uhrâyı ko/Var ol kurı sevdâyı ko matlab yeter Sübhân sana" (Mısrî, Ş.3/6) şeklinde geçen beytini çağrıştırmaktadır. Mana itibariyle örtüşen iki beyitten hareketle İmam Efendi'nin Mısrî'den etkilenmiş olabileceğini söylemek mümkündür:

Dünyâ ile 'ukbâyı biz, ûlâ ile uhrâyı biz,
Koyduk kamu sevdâyı biz, besdir bize cânânımız. (Ş.-10/4)

[5] Yapılan iktibaslarda Ş. kısaltması şiiri, -1, -2… ve benzeri ilk sayı şiire verilen sıra numarasını, bölü çizgisinden sonraki normal rakam beyit numarasını, Romen rakamı ise bend numarasını göstermektedir. Öte yandan şiirlerde uzatma işareti (^), hemze (') ve ayn (') harfleri ayraçla gösterilmiş, ancak kitabın aslında vezne uymak endişesiyle Türkçe kökenli kelimelerde dahi yapılan uzatmalara, burada yer verilmemiştir. Zira Türkçe kelimelerde açık heceler, duruma göre, kapalı hece olarak sayılabilmektedir.

Dünya ve ukbayı, hâsılı Mevla'dan gayrısını terk eden âşığın (Bedrî, Ş.-17/7),[6] Kevser şarabını içebilmesi için, gönlünden dünyalıkları çıkarması, mâsivâyı söküp atması gerekmektedir. Kevser şarabını İlahî aşkın sembolü olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla maddeden soyutlanmakla aşk, gayeye ulaşmada ve sevgiliye vuslatta sâlike yoldaş olmaktadır:

İçem dersen eğer Kevser şarâbın,
Ko dilden mâsivâsın hep serânın. (Ş.-13/5)

Can içre can bulmayı, bugün visale ermeyi arzulayan âşık, pervane gibi gizlice aşk ateşine yanmak durumundadır. Candan da öte bir can olan sevgiliye kavuşmanın yolu pervane sıfat olmaktan geçmektedir. Burada pervanenin gizlice yanması gündeme getirilerek, bülbüle de göndermede bulunulmuştur. Nitekim bülbül zarilenmek ve sesini izhar etmekle pervaneden ayrılmaktadır. Hatta bundan ötürü pervanenin aşkı daha makbul sayılmaktadır. Çünkü âşık dediğin yandığı halde bundan yakınmayan, her türlü sıkıntıya tahammül edebilendir. Yanmak pahasına dahi olsa şikâyette bulunmayandır:

Pervâne-veş Bedri hemân, aşk oduna mahfîce yan,
Tâ bulasın cân içre cân, âşık visâle er bugün. (Ş.-9/5)

Gönülde Hû gülzarı açılması için, aşkın narına yanmak, vahdetin esrarına ermek ve yârden başkasıyla zihni meşgul etmemek lazımdır. Gönlün uyanıp, aşk ateşine yanması ve Hakk'ın rengine boyanması gerekli görülmektedir. Âşıkları yakan İlahî varlık yahut yanmalarına sebep olan aşk onlar için kâfidir. Muhabbet narıyla yanıp yok olmak (Bedrî, Ş.-12/9), aşk ateşine yanmak ve Hakk'ın rengine boyanmak (Bedrî, Ş.-5/3), fenadan bekaya ermek demektir. İkinci beyitte "Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz (deyin)." (Bakara, 2/138) şeklindeki ayete atıf yapılmaktadır. Varını, aşk ateşinin yakmasıyla kendinden hiç bir eser kalmayan âşık, Hakk'a yönelmekle de Zat-ı Mutlak'ın sırrına ermektedir. Allah Teâlâ'nın ismine işaret eden "hû" zikri, gönlü gülşene çevirmektedir. Zira bu sayede âşık, sevgilinin varlığını yüreğinde hissetmekte, sevgilinin olduğu yer ise bir bahçe, gülşen, hatta cennet olmaktadır:

Gel yan bu aşkın nârına, ir vahdetin esrârına,
Dalma sivâ efkârına, açsın gönül Gülzâr-ı Hû. (Ş.-17/2)
Uyan gönül, uyan gönül, aşk âteşine yan gönül,
Reng-i Hakk'a boyan gönül, besdir bize Sûzân'ımız. (Ş.-10/10)
Dâ'im teveccüh kıl Hakk'a, ir Sırr-ı Zât-ı Mutlak'a,
Aşk âteşi varın yaka, kalmaya senden hiç eser. (Ş.-18/4)

Ayrılık narına yaman bir halde yanan âşığın işi ah u figan etmekten ibarettir. Bu yangınla İlahî sevgilinin kapısına vararak O'ndan aman dilemekte,

[6] Bu türden atıflar, Bedrî mahlasını kullanan İmam Efendi'nin şiirlerinin nesre çevrilmiş halidir.

derdine bir çare sunmasını ummaktadır. Sevgilinin kapısına gitmek, madden veya manen sevgiliye mülaki olma durumunun yaşanmasına imkân vereceği için, bir ayrılığın son bulması, yani vuslat demektir. Vuslat ise ayrılık ateşinin sakinleşmesine vesiledir:

Yandım İlahî el'emân, nâr-ı firâka ben yaman,
Kârım durur âh û figân, doğru kapına gelmişem. (Ş.-20/12)

Âşık, sevgiliye vuslat yolunda canını hiçe saymaya, canan uğrunda feda etmeye hazırdır. Sevgilinin yolunda canını nisar eden âşık bu sayede visalin zevkini bulacak, özünü tecelli nuruna gark edecektir. Can dahi sevgiliye kavuşma konusunda bir engeldir. Dolayısıyla canını, maddesini veren âşık, hakikat makamına ermiş, gizli hazineye ulaşmıştır. Artık beka âleminde seyran etmektedir:

Bakmaz bu yolda cânına, eyler fedâ cânânına,
Girer Hakîkat kânına, seyrân eder Yâ hû deyu. (Ş.-1/2)
Yolunda cân nisâr idüb visâlin zevkini bulsan,
Özün müstağrak-ı nûr-ı tecellâ etsen olmaz mı? (Ş.-14/6)

Şair, gönle hitapla, söze aldanmamasını, hal denizine dalmasını, benliğini terk edivererek visale ermesini istemektedir. Aşk denizine dalan kişi, fani olmakta ve Hakk'a vuslat bulmaktadır. Bu itibarla âşığın o deryaya dalması gerekmektedir. Kâl" ve "hâl" burada ehl-i zahir ve ehl-i batına işaret etmekte, birincisi zâhid, âbid ve vâiz gibi tiplere ikincisi ise âşık ve rind tipine göndermede bulunmaktadır. Dolayısıyla dış görünüşe, şekle ve boş sözlere aldanmamak, bilakis hal ehli olmak gerekmektedir. Deniz anlamına gelen "bahr" kelimesinin ilk beyitte hâl ile anılması dikkat çekmektedir. Hâl batıni yöne delalet ettiği gibi, denizin de derunu önemlidir. Dışardan bakılınca bir su kütlesi olarak duran denizin içerisinde nice hayatlar ve güzellikler bulunmaktadır. Ancak bunu anlamak için, tıpkı hâlde olduğu gibi, içerisine dalmak ve onu yaşamak gerekmektedir. Aynı şekilde deniz vahdeti simgelemektedir. Bu itibarla hâl bahrine dalmak ve benliği terk ederek visale ermek, kesretten soyutlanıp vahdet deryasında bir damla olmak demektir:

Aldanma kâle ey gönül, dal bahr-i hâle ey gönül,
İr sen visâle ey gönül, gel benliğin terk idegör. (Ş.-4/7)
Aşk bahrine her kim ki daldıysa olur fânî,
Vuslat bulur ol Hakk'a, dal sen de o deryâye. (Ş.-22/10)

Aşkı tercih edip cananın yoluna baş koyan âşık, ona vasıl olmak için canına kıymaya ve canını kurban etmeye razıdır. Yaklaşmayı yakın olmayı ifade eden "kurban" kelimesinin beyitte yer alması manidardır. Nitekim âşık canını kurban etmekle sevgiliye yakın olmakta, bu sayede vuslat gerçekleşmektedir:

Bedrî kulun aşk ihtiyâr idüb yoluna baş koyar,
Vaslın içün câna kıyar, kurbân eder Yâ hû deyu. (Ş.-1/5)

Varını terk edenler insan olurken, varını terk etmeyenler hayvan olarak kalmaktadırlar. Zira insan olmak, maddi olandan ve bağlardan soyutlanmayı ve yaratılış gayesine uygun olarak marifeti elde etmeyi gerektirmektedir. Varından vaz geçmeyen, maddi olanlara kendini kaptırmış olmakta, hayvanca bir tutum sergilemektedir. Nitekim insanın ruhanî ve nefsanî yönü bulunmakta, ruhanî yöne ağırlık verilince eşref-i mahlûkat olunmakta, nefsanî yöne ağırlık verilince esfel-i safilin (aşağıların en aşağısı) konumuna, yani hayvandan da aşağı bir dereceye inilmektedir. Bu itibarla varlığından soyunup üryan olan, dost ilinde canana vasıl olmakta; Hakk'ın Zat'ında fani olanlar, O'nun ile baki kalıp huzur ve sevince mazhar olmaktadırlar. İlahî suret üzere en güzel şekilde yaratılmış olan ve yeryüzünde Allah'ın halifesi kılınan âdemoğlu bu şuurla hareket ettiği sürece insan olma vasfını muhafaza etmekte, kesret dünyasına dalıp da geldiği yeri ve sorumluluğunu unutan ise bu özelliğini yitirerek hayvan olmaktadır:

Terk edenler varını insân olur,
Varını terk etmeyen hayvân kalır. (Ş.-23/1)
Varlığından soyunub üryân olan
Dost ilinde vâsıl-ı cânân olur. (Ş.-23/17)
Zât-ı Hakk'da fân' olanlar Bedriyâ
Hakk ile bâkî kalır şâdân olur. (Ş.-23/19)

Bir an evvel bağlardan ve engellerden soyutlanıp, dünya ve ukbadan geçerek canda cananı bulmak gerekmektedir. Dolayısıyla sevgiliye vuslat için değil ki dünya, cennetten de vazgeçilmelidir. Zira gerek dünya gerek ukba visal yolunda hep birer engeldir:

Alâ'ikden avâ'ikden tecerrüd kıl bir an evvel,
Geçüp dünyâ ve 'ukbâdan bulasın cânda cânânı. (Ş.-5/5)

İnsanın kendisine varlık sermaye olmamaktadır. Bilakis nakdin sermayesine âdem maya olmuştur. Hamuru âdemiyet mayasıyla yoğrulmuş insanın sermayesi, varlığı yahut maddesi değil, âdemiyet yani halifelik ve İlahî özü taşıyor olmaktır. Zaten beşer düzeyinden insan (âdem) olma makamına yükselmek bu vasıflara bürünmekle gerçekleşmiştir:

Ey hâce-i cân olmaz varlık sana sermâye,
Sermâye-i nakdine olmuştur âdem mâye. (Ş.-22/1)

Aşk ile yanıp yok olmak ve sızlamakla Mevlâ'nın rüyeti bulunmakta (Bedrî, Ş.-15/9), dünyada O'nu görmeyenler ahirette görmemektedirler. Kur'an bunu zikretmektedir. Araf Suresi 172. ayette geçtiği üzere Mevlâ, kullarına "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusunu yöneltmiş, onlar da "Belâ" (bilakis, evet) demişlerdir. Bu sözleşmenin gerçekleştiği meclis ortamında kullar, Rablerine bir anlık bakışla âşık olmuşlar ve ayrılığın vuku bulduğu dünyada dahi o rüyeti unutmamışladır. Dolayısıyla o anı hatırında tutup, dünyada da İlahî sevgiliye kavuşma özlemiyle yanıp tutuşanlar, O'nu ahirette

tekrar görme şerefine nail olacaklardır. Bunların dışındakilere ahirette rüyet nasip olmayacaktır. Bu itibarla yârini bu dünyada ayan beyan görmeyenler, ahirette göremeyip, bundan mahrum kalacaklardır:

Dünyâda görmeyenler, görmezler âhirette,
Kur'an bunu nâtıkdır, sâbittir ol belâya... (Ş.-22/12)
Görmeyenler Yâr'ini bundâ ayân,
Anda dâhî göremez hirmân olur. (Ş.-23/10)

İnsan-ı kâmil olan, vadolunan yarına, ahirete işini ertelemeyip, bu dünyada Mevlâ'sını bulmaktadır. Çünkü tasavvuf ehli bugünü yaşamanın derdindedir. Elde olan bugünü iyi bir şekilde değerlendirip, sevgiliyle bu dünyada hemhal olmak varken, işi yarına bırakmanın, ahirete ertelemenin makul bir tarafı bulunmamaktadır:

İnsân-ı kâmil olan bunda bulur Mevlâsın,
Etmez işini tâ'lîk va'dolunan ferdâya. (Ş.-22/13)

İrfan mektebine dâhil olmayan, ayrılık ateşinde yanmakta ve ağlayıp sızlamaktadır. "Dünyada marifet, ukbada rüyet" tasavvufun önemli ilkelerinden olsa gerektir. Zira bu dünyada marifet kazanmayan, Rabbini ve kendini tanıyıp hayatını ona göre tanzim etmeyen, hem bu dünyada hem de ahirette ayrılığa duçar olacak ve ah u efgana düşecektir. Nitekim vuslat bir süreçtir ve bu süreç Elest meclisinde başlamış olup, ahirete kadar devam etmektedir. Dünya da bunun bir parçasıdır:

Mekteb-i irfâna dâhil olmayan
Nâr-ı firkatta yanar giryân olur. (Ş.-23/11)

İrfan, ihsan, rıdvan isteyenin hemen Hû'yu artırması, çokça zikretmesi gerekmektedir. Allah Teâlâ'yı daima anmak, marifeti elde etmeye, ihsana nail olmaya ve O'nun rızasını kazanmaya vesiledir. Çünkü Rabbini yüreğinde hisseden kişinin dünyada cenneti yaşaması ve rızasına erişmesi işten bile değildir. Zaten kul Rabbinden razı, O da kulundan razı olmuş bir şekilde cennete girilecektir (Fecr, 89/28-30). Canını canan için feda eden âşığın arzusu da rıza kapısında fena bulup bekadan nasiplenmek, bekabillahı gerçekleştirmektir:

İrfân eğer ister isen, ihsân eğer ister isen,
Rıdvân eğer ister isen, eyle hemân iksâr-ı Hû. (Ş.-17/5)
Bedrî'ye lütfet Rabbenâ, cânın feda etti sana,
Bâb-ı rızâda kıl fenâ, eyle bekâdan behrever. (Ş.-18/9)

Gönül aynasını sivâ tozundan, ağyar kirinden pâk kılmak gerektiğini söyleyen âşık (Bedrî, Ş.-2/4), sofiden gönül aynasını cilalamasını ve bu parlak yüzden yârin cemâlini temaşa etmesini istemektedir. Zâhid tipi kategorisinde yer alan ham sofu da, sevgilinin kendisinden ziyade vereceği nimetlere rağbet etmekte, cennet mükâfatını rüyetten daha fazla önemsemektedir. Dolayısıyla şair istifhamla vurgulu bir şekilde ondan cemâl-i yâre yönelmesini talep

etmektedir. Zira Allah'ın veçh (zat)'inden başka, yeryüzünde bulunan her şey yok olacaktır (Rahman, 55/26-27). Öte yandan cemâle dair tecellilerin yansıyabilmesi için gönül aynasının kirden pastan arındırılması, kesretten azade olunması gerekmektedir. Beyitte buna da vurgu yapılmıştır:

Gönül mir'âtını sôfî mücellâ etsen olmaz mı?
Cemâl-i Yârî bu yüzden temâşâ etsen olmaz mı? (Ş.-14/1)

Şair kendisine hitapla, gönül tahtını vahdetle mamur eyleyip, gönlünü Arş-ı mualla etmesi konusunda telkinatta bulunmaktadır. Allah Teâlâ'nın istiva makamı olan Arş (Taha, 20/5), aynı zamanda gönülle de ifade edilmektedir. Zira gönül Allah'ın evidir. Hiçbir yere sığmayan Mevlâ, sevgili kulunun kalbine sığmıştır. Bu itibarla vahdetle mamur aşk ile pür nur olan gönlün, Yüce Arş olması tabii bir hal arz etmektedir:

Nola Vahdet'le ma'mûr eyleyüb dil tahtını sen de,
Bu gönlün Bedriyâ Arş-ı Mu'allâ etsen olmaz mı? (Ş.-14/9)

Âşığın mustarip olduğu hususlardan biri ayrılıktır. Âşık, kendisine kavuşma özlemiyle yanıp tutuştuğu sevgiliden, firakın narına yakmamasını, beka gülzarına erdirmesini, bu işini yarına koymamasını ve çaresiz kuluna merhamet etmesini istemektedir. Bugünün işini yarına bırakmamak gerektiğine dair düsturu akla getiren beyitte, işin yarına bırakılmaması talebi, ahirete ertelenmeden vuslatın bu dünyada iken gerçekleşmesine dair arzuyu ifade etmektedir:

Yakma firâkın nârına, irgör bekâ gülzârına,
Koyma bu işim yarına, rahm it kulun bîçâreye. (Ş.-3/7)

Âşık, Rabbinden, firkat ateşine yandırmamasını, vuslata erdirmesini, habibi konumunda olan Hz. Peygamber'in hürmetine, huzura kabul edilmeyi, çektiği bu denli firkatin ardından kendisine vuslatın bahşedilmesini beklemektedir:

Yandırma nâr-ı firkate, irgör İlahî vuslata,
Bahş it habîbin hazrete, doğru kapına gelmişem. (Ş.-20/15)
Çekdim bu denlü firkati, bahş it İlahî vuslatı;
Yâ Rab habîbin hurmeti, doğru kapına gelmişem. (Ş.-20/17)

Hadsiz günah işlediğini söyleyen şair, yardım istenmeye ve sığınılmaya yegâne layık olan Rabbine dönmüş, kapısına varmış, lütfunu dilemektedir. O'ndan özge bir sığınak bulunmayan ve rahmeti bol olan Padişah'ın kapısını çalmış, affını ummaktadır. Allah'ın rahmetinin, gazabını geçtiğine dair hadis-i şerife (Müslim, Tevbe: 15); lütfu, ihsanı ve kereminin nihayetsiz oluşu gerçeğine vurgu yapılan beyitlerde, dönüşün de O'na olacağı ima edilmektedir. "Kapıya gelmek" acziyeti ve çaresizliği ifade ettiği gibi, kapısına gidilen varlığın da yüceliğine ve istiğna sahibi oluşuna işaret etmektedir:

Döndüm sana yâ Müste'ân, doğru kapına gelmişem;
Lütfun dilerim el-amân, doğru kapına gelmişem. (Ş.-20/1)
Ben etmişem hadsiz günâh, yok Sen'den özge bir penâh,
Ey rahmeti bol Pâdişâh, doğru kapına gelmişem. (Ş.-20/2)

İlahî ruhu taşıyan, saygıdeğer bir varlık olan insan, Allah'ın sıfatlarının kendisinde aksettiğinin farkına varmak ve Mevlâ'nın birliğini bulmak durumundadır. Rahman'ın, ruhundan üflediği (Hicr, 15/29), iki eliyle yarattığı insan (Sad, 38/75), İlahî cemâl ve celâle dair sıfatları kendisinde barındırmaktadır. Kâinatın gözbebeği konumunda ve üstün bir varlık mertebesinde bulunan insan, insafa gelip de yaratılışını tefekkür etse, ay'ın güneşe dönük olması misali Rabbine yönelecektir. İkinci beyitte ay'ın güneşe mukabil olmasının lüzumuna değinilmesi önem arz etmektedir. Zira burada ay'ın ışığını güneşten aldığı gerçeğine işaret edildiği gibi, Allah'ın bir simgesi olan güneş, hem cemâl hem de celâl itibariyle kendini âlemde göstermekte (Schimmel 2004: 36); bu durumda ay ise kesret âlemini temsil etmektedir. Dolayısıyla âlem ilahî nurun tecelli ettiği bir ayna ve insan da bu güneşten aydınlanan bir ay olmaktadır:

Sen nefha-i Rahmân'sın, hem Hazret-i insânsın,
Bil, Mazhar-ı Yezdân'sın, bul Vahdet-i Mevlâ'yı. (Ş.-15/2)
Bir kerre eyle insâf, kıl hilkatin tefekkür,
Şemse mukâbil olmak lâzım değil mi ay'e? (Ş.-22/7)

Mevlâ'nın talibi olan, mâsivâdan sakınmak durumundadır. Yüce mertebelere rağbet edenin de hemen Hakk'a sefer etmesi lazımdır. Vahdete ermek isteyenin kesretten, yâre vuslatı arzulayanın ise ağyardan uzak durması gereklidir. Çünkü bunlar hedefe ulaşmada hep birer engeldirler:

Ey tâlib-i Mevlâ olan, gel mâsivâdan kıl hazer;
Vey râgıb-ı â'lâ olan, eyle hemân Hakk'a sefer. (Ş.-18/1)

Âşık, İlahî cemâlin âlemde aksettiğinin şuurunda olmalı; ârif ise, gönül tahtında şah olan Hünkârı görmelidir. "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır." (Bakara, 2/115) ayetinden yapılan iktibasla, İlahî zata ait cemâlin âlemde tecelli ettiği, âşığın da bunu basiret nazarıyla görmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Kesret içerisinde vahdet bulunmaktadır, ancak görebilmek lazımdır. Ârifliğin gereği de gönül tahtının Sultanı'nı enfüste ve afakta hissedebilmektir:

Gel Cemâl-i "Sümme Vechüllâh"ı gözle Bedriyâ,
'Ârif isen taht-ı dilde Şâh olan Hünkâr'ı gör. (Ş.-6/5)

Hak'tan irfan isteyenin benliğini terk edivermesi, İlahî rızayı bulmaya niyetlenenin de yine benliğini terk edivermesi gerekmektedir. Hak yoluna girenin, varını bu yolda yağma etmesi, maddeden azade olması icap etmektedir. Bunun bilincinde olan, canana ermeyi hedeflediği için, cümle varını bu uğurda esirgemeyecek, canını dahi feda etmekten çekinmeyecektir. Beyitlere bakılınca, Niyâzî-i Mısrî edasının sergilendiği hissedilmektedir. Zira o da bir şiirinde, "Ey

derde dermân isteyen yetmez mi derd dermân sana/Ey râhat-ı cân isteyen kurbân olandur cân sana/Yağma idersün varligun gider gönülden tarligun/Mahv eylesün 'agyârligun yâr olusar mihmân sana" (Mısrî, Ş.3/1-2) demekte, varlığı terk etmekle yâre ulaşılacağını dile getirmektedir:

Ey Hakk'dan irfân isteyen, gel benliğin terk idegör,
Bulam rızâsını diyen, gel benliğin terk idegör. (Ş.-4/1)
Girüb Hak Yoluna varın bu yolda eyle gel yağma,
Diriğ itmez bunu bilen, hedef cânâna ermekdir. (Ş.-12/4)

Ağyarı gönülden çıkarıp Hakk'a yönelerek yâri görmek, Hakk'ı gören göz bulup bu evde evin sahibini görmek lazımdır. Masiva hevesini yok etmek suretiyle yâre vuslat, basiret nazarıyla âleme bakılınca da kâinatı Yaratanın varlığını hissetmek mümkün olacaktır. Âşıklar ağyarı gönülden sürmüş, yâr ile yâr olmuşlar ve vuslat lezzetini tatmışlardır. Onlar için bütün noksanlıklardan münezzeh olan Rableri kâfidir. İlk beyit, Şemseddîn-i Sivâsî'nin "Sür çıkar gayrı dilden tâ tecelli kıla Hak/Pâdişâh konmaz sarâya hâne ma'mûr olmadan" şeklindeki beytini hatırlatmaktadır:

Nefyedüb ağyârı dil den Hakk'a dön gel Yâr'i gör,
Dîde-i Hakbîn bulub bu dârda Deyyâr'ı gör. (Ş.-6/1)
Ağyârı dilden sürmüşüz, Yâr ile biz Yâr olmuşuz,
Vuslatla biz kâm almışız, besdir bize Sübhân'ımız. (Ş.-10/2)

Âşıklar İlahî sevgilide fenaya erip O'nun ile var olmayı, beka bulmayı; O'nu bilip, O'nun ile yâr olmayı arzulamaktadırlar. Vahdet yolculuğunun son iki durağı olan fenafillah ve bekabillahın konu edildiği beyitte, marifete ve İlahî aşka da vurgu yapılmaktadır. Burada devrin seyr-i urûc (yükseliş) aşamasına da işaret edilmektedir. Nitekim vahdet deryasına ulaşan katre, o deryada kendini yok edip, derya ile varlık kazanmakta ve bütünleşmektedir. Yani geldiği yere dönmüş olmaktadır:

Fenâ bulub seninle var olalım,
Seni bilüb, Seninle yâr olalım. (Ş.-13/8)

Ağyarın kesretine bakmayıp, Hakk'ın vahdetini gözetmek, bu suret âleminden geçip, manada dîdârı görmek gerekmektedir. Kesretten yüz çevirip vahdete teveccüh etmek, şekil ve suretlerden müteşekkil bu maddi âlemden feragat edip, gayb perdelerini aralayarak mana âleminde yârin cemâlini temaşa etmek âşıktan beklenmektedir:

Kesret-i ağyâra bakma, Vahdet-i Hakkı gözet,
Geç bu sûret 'âleminden mâ'nâda Dîdâr'ı gör. (Ş.-6/4)

Gönül, Allah Teâlâ'nın aynasıdır ve mâsivâ pasını ondan silmek, daima O'nun hazır ve nazır olduğunu bilip, Mevlâ'yı bulmak icap etmektedir. Cemâle dair tecellilerin gönül aynasında tam olarak yansıyabilmesi için, o aynanın

tozdan, pastan temizlenmiş; ağyar kirinden arındırılmış olması gerekmektedir. Allah'ı daima her yerde hazır olarak bilmekle, yani marifet sahibi olmakla, O'na ulaşılma imkânı elde edilecektir:

Mir'ât-ı Hudâ'dır dil, jengâr-ı sivâdan sil,
Dâim Anı hâzır bil, bul Hazret-i Mevlâ'yı. (Ş.-15/4)

Ölmeden önce ölmek suretiyle vahdetten haberdar olmak, bu dünyada yâri görerek, rüyeti ahirete ertelememek lazımdır. "Ölmeden evvel ölünüz" (el-Aclûnî 2001: II/346) şeklindeki hadise telmihle, bu dünyada iken basiret nazarının açılmasına, gaybî âlemlere nüfuz edilerek daha burada yâri görme ve bilme payesine erişip, işi yarına ertelememek düsturuna vurgu yapılmaktadır:

Ölmezden evvel ölüp, Vahdetten ol haberdâr,
Gör bunda Bedrî yârin, kalma sakın ferdâya. (Ş.-22/25)

Hakk'ın zikriyle meşgul olmak, nur ve huzur ile dolmak, daima Hak ile olmak ve varı yağmaya vermek gerekmektedir. Yine bu beyitte de maddi varlıktan tecerrüt etmeye atıf yapıldığı gibi, bilhassa Hakk'ı zikir üzerinde durulmakta, bu sayede gönlün huzur ve nura kavuşacağı belirtilmektedir:

Zikr-i Hakla meşgûl ol, nûr u huzûr ile dol,
Sen Hak ile dâim ol, ver varını yağmaya. (Ş.-22/14)

"Benden beni al Rabbenâ, Senden yana sal Rabbenâ" (Bedrî, Ş.-3/5) diyen âşık, mâsivâdan kurtarmasını, vaslını kendisine müyesser kılmasını Rabbinden istemekte, bu sayede fena içinde beka bulacağını ummakta ve çaresiz kuluna merhamet etmesini yine O'ndan niyaz etmektedir. Kesret dünyasına düşmüş olan insanın vahdet âlemine yükselişini konu edinen beyitte, İlahî vuslatı gerçekleştirerek fenaya ermek ve O'nda beka bulmak üzerinde durulmakta, dolayısıyla fenafillah ve bekabillaha değinilmektedir:

Kurtar sivâdan Rabbenâ, vaslın müyesser kıl bana,
Bulam (Bekâ ender fenâ), rahm it kulun bîçâreye. (Ş.-3/6)

Sayısız günahının olduğunu, lakin Rabbini, hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her varlığın O'na ihtiyaç duyduğu Samed olarak bildiğini söyleyen şair, Allah'ın lütfunu gözlemekte, çaresiz kuluna merhamet etmesini beklemektedir. Münacatta bulunulan beyitte kulun, Rabbine halini arz edişi ve affa mazhar olma beklentisi üzerinde durulmaktadır:

Gerçi günâhım bî aded, lâkin Seni bildim Samed,
Lutfeyle Allâh'ım meded, rahm it kulun bîçâreye. (Ş.-3/3)

Gönül derdine deva olan Rabbinden, bu gönül hastasına şifa vermesini isteyen âşık, Hz. Peygamber'i de buna vesile kılmakta, kendini Yaratanın kapısına dayanıp, oradan medet ummaktadır. Beyitte Allah'ın habibi olan Hz. Peygamber'in şefaatine atıf yapıldığı görülmektedir:

Derd-i dile sensin devâ, dil hastasına ver şifâ,
Yâ Rab, bi-hakk-ı Mustafâ, doğru kapına gelmişem. (Ş.-20/11)

Âşık, boyunu iki büklüm eyleyivermesini, halkı bırakıp Mevlâ'yı görmesini, aşk yolunu boylamasını ve kurba erişenlerden ise, kâfı karar kılınan yer edinmesini kendinden istemektedir. Âşıklığın hallerinden biri iki büklüm olmaktır. Bu ya acziyeti ya da çekilen dertten ötürü düşülen durumu ifade etmektedir. Yine halktan uzaklaşıp Hak ile beraber olmak fikrinin işlendiği beyitte, yakın olmak anlamına gelen kurbiyetin baş harfi olan kâfta karar kılınması, Kur'an'da da geçtiği üzere mukarrebûndan (Vakıa, 56/11) olunmasına özel bir vurgu vardır:

Kaddin dûtâ eyleye gör, halkı bırak Mevlâ'yı gör,
Aşk râhını boylayı gör, kıl (kâf)ı kurb'ı sen makarr. (Ş.-18/2)

Bu yolun aşağısı ve yukarısının iki adım olduğu söylenmektedir. Nitekim biri nefse kadem basmak, diğeri de Sultân'a (Osman Bedreddîn 2006: I/562), Sübhân'a ermektir. İnsan en güzel biçimde yaratılmış, sonra aşağıların aşağısına döndürülmüştür (Tin, 95/4-5). Dolayısıyla eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insan, hem meleklerden üstün bir konuma ulaşma hem de hayvanlardan da aşağı bir derekeye düşme potansiyeline sahiptir. Nefis, insanı aşağılara inmeye zorlamakta, İlahî nefhayı barındıran ruh ise yukarılara çıkmaya ve İlahî vuslatı gerçekleştirmeye yöneltmektedir. Dolayısıyla yol, "yukarı-aşağı, iyi-kötü, rahmanî-nefsanî" şeklinde ikiye ayrılmaktadır:

İki adım durur derler bu râhın zîr ü bâlâsı:
Biri nefse kadem basmak, biri Sübhân'a ermekdir. (Ş.-12/7)

Şair, gönlüne hitapla mecnun olup sahrada zinhar gezmemesini, gerçek manada Mecnûn olarak, özünde bulunan Leylâ'ya ermesini söylemektedir. Sahra, afakı çağrıştırmakta ve kesret âlemine göndermede bulunmaktadır. Oysa kişinin enfüsî âlemine, benliğine yönelmesi ve böylece kendindeki Leylâ'ya ulaşması ondan beklenmektedir. Zira öz, vahdete dönüktür. Mecnûn ile Leylâ arasında geçen hikâyeye telmihte bulunulan beyitte, çok karanlık gece anlamına gelen "leylâ" (Doğan 2011: 627), siyahı ifade etmesi bakımından zülüfle irtibatlı olabilmekte, hatta gaybî hüviyet ve İlahî zatı temsil etmektedir. Aynı şekilde kalpte bulunup da muhabbetin merkezi olduğu düşünülen ve habbetü's-sevdâ denilen siyah noktayı akla getirmektedir. Bu da "öz"ü simgelemektedir ki, Leylâ'ya ermek, öze ulaşmak, kemâl yolculuğunu/bireysel gelişimi tamamlamak demektir:

Mecnûn oluben ey dil, gezme sakın sahrâda,
Mecnûn-ı hakîkat ol, er sendeki Leylâ'ya. (Ş.-22/16)

Rabbini unutan gafil kişidir. O'nu unutmamak ise kâmil işidir. Allah'ı daima hatırda tutmak kemale ermenin göstergesidir. Bu zikir, yani O'nu unutmamanın sayesinde, kişi vuslat bulmuş ve vahdet sırrını bilmiştir.

Dolayısıyla Mevlâ'yı anmak, her iş ve halde O'nun varlığını hissetmek; visal yolunu açmakta, yolculuk kolaylaşmaktadır. Zaten kalpler ancak Allah'ı anmakla mutmain olmaktadır (Ra'd, 13/28):

Unutan Rabbisin gâfil kişidir,
Unutmamak ise kâmil işidir. (Ş.-13/11)
Bulan vuslat, unutmamakla buldu,
Bilen vahdet unutmamakla bildi (Ş.-21/8)

Fani lezzetlere gönül vermemek gerekmektedir, zira bunu sevenin sonu toprakla bir olmak (hâk ile yeksân)'tan ibarettir. Yani geçici olana bel bağlayanın akıbeti, yokluğa mahkûm olmaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla kalıcı olanı, vahdeti istemek lazımdır. Hakk'ın zatından gayrısına gönül veren, Hakk'a eremeyeceği gibi, ateşin layığı olup cehennemi boylayacaktır. Dünyanın varına mağrur olmamak, dünyalıklarla gurura kapılmamak lazımdır. Çünkü dünyaya ait her şey fanidir. Nitekim ayetten yapılan iktibasla da belirtildiği üzere, "Yeryüzünde bulunan her şey fanidir." (Rahman, 55/26). Bu cihanın varına aldanan kişinin işi, nihayetinde hüsran olmakla noktalanacaktır. Atalarımız, "Güvenme varlığa düşersin darlığa" diye boşuna söylememişlerdir. Buna göre dünya hayatında insanın gurura kapılmaması; mal, mülk, evlat, eş ve akrabanın dahi birbirine fayda etmeyeceği bir günden sakınmak ve bu dünyaya aldanmamak gerektiği birçok ayette vurgulanmaktadır (bk. Al-i İmran, 3/185; Lokman, 31/33; Fatır, 35/5; Hadîd, 57/20):

Lezzet-i fânîye gönül verme kim,
Bunu seven hâk ile yeksân olur. (Ş.-23/3)
Zât-i Hakk'dan gayriye gönül veren,
Hakk'a ermez, lâyık-ı nîrân olur, (Ş.-23/4)
Dünyâ'nın varına mağrûr olma sen,
Çün bilirsin: "Küllü şey'in fân" olur. (Ş.-23/5)
Bu cihânın varına kim aldanır,
'Âkıbet ânın işi husrân olur. (Ş.-23/6)

Aşk yoluna girmek isteyenin Habîbullâh'a uyması icap etmektedir. Zira Allah'a en yakın kul ve O'nun habibim dediği resul Hz. Peygamber'dir. Aşkı, işin sarrafı olandan öğrenmek gerekmektedir. Şeriatın mezhebi, tarikatın meşrebi ve hakikatin talep edileni bu (aşk) olsa gerektir. Aşkın hilafına olandan sakınmak, uzak durmak lazımdır. Şeriat yolunu tutmakla cennete, tarikat yolunu bulmakla kurbete (yakın olma), hakikat yolunu bilmekle de vuslata erilmektedir. Bütün bunlar Habîbullâh'a itaat etmek ve uymakla gerçekleşecektir. Zira Hz. Peygamber her üç mesleği (şeriat, tarikat, hakikat) de kendisinde barındıran örnek bir insandır:

Râh-ı aşka girmek istersen eğer
Gel Habîbullâh'a eyle iktidâ... (Ş.-25/1)
Budur şeriat mezhebî, budur tarikat meşrebî,

Budur Hakîkat matlabı, eyle hilâfından hazer. (Ş.-18/8)
Tut Şerî'at yolunu er Cennete,
Bul Tarîkat yolunu er kubete,
Bil Hakîkat yolunu er vuslate
Gel Habîbûllâh'a eyle iktidâ... (Ş.-25/II)

Hz. Peygamber'in şefaat etme yetkisine atfen şair ona hitapla, dertli olduğunu ve derman istemeye kapısına geldiğini, düştüğünü ve fermanını beklediğini belirtmekte; imdat dilemektedir. Şair, nebilerin en faziletlisi olan ve en sevgili olan Hz. Peygamber'den medet umarak, aşk ile yanıp yakılarak gelip kapıya dayandığını söylemektedir:

Derdliyim dermâna geldim Yâ Rasûlullâh meded,
Düşmüşüm fermâna geldim Yâ Rasûlullâh meded, (Ş.-24/I-1)
Enbiyâ nın efdalisin Ey Habîb-i Kibriyâ,
Aşk ile ben yane geldim Yâ Rasûlullâh meded. (Ş.-24/II-1)

Şair, çihâr-i yâr-i güzîn olan dört büyük halifeyi de unutmamakta, onlardan razı olunmasını istemektedir. Nitekim bunlar hem sâkî-i Kevser'dir ve bunları sevmek derde derman olmaktadır. Dolayısıyla bu seçkin insanları sevmek gönle ferahlık ve sükûn vermektedir:

Ebûbekir, Ömer, Osmân ü Hayder,
Bulardan râzi ol Allâhü ekber. (Ş.-13/1)
Bular hem sâkî-i Kevser'dir ey cân
Buları sevmek oldu derde dermân. (Ş.-13/4)

Şair, yolunu takip ettiği mürşidi Mahmûd Sâminî Hazretlerine istinaden "Sâminîyiz, daima üns ve huzurdur kârımız. Vahdeti kesrette bulmaktır bizim ahvâlimiz." diyerek meşrebini izhar etmektedir. Seyr ü sülük esnasında karşılaşılan "gaybet" ve huzur", "heybet ve üns" hallerine vurgu yapan şair, huzur hâli içerisinde bulunanların dünyada cenneti yaşama bahtiyarlığına erdiğini ifade etmekte, aynı zamanda Nakşibendilikte üns ve huzurun önemine işarette bulunmaktadır. Gaybet, kişinin hem kendi nefsinden hem de başkalarından ve dolayısıyla yaratıkların durumlarının bilgisinden kalbinin gaip olması, onları unutmasıdır. Hatta gaybet bir baygınlık, kendinden geçme halidir. Huzur ise Hak ile hazır olmak, O'nun huzurunda bulunmaktır. Yine gaybetin sona erip kişinin kendinden ve halkın ahvalinden haberdar olması hali için de huzur denmektedir (Kuşeyrî 2003: 158-160). Aynı şekilde heybet, korku ve saygı hislerini birden uyandıran bir haldir. Üns ise alışmak ve yaklaşmak, Allah'ın cemâlini düşünerek kalbin ferahlamasıdır. Heybet celâl müşahedesini temaşa, üns ise İlahî cemâli seyretmekten haz duymaktır (Yılmaz 2011: 211, 212). Bu itibarla şair, Sâminîlerin "havf ve reca"nın ötesinde üns ve huzur hallerini yaşadıklarını vurgulamakta; seyirlerinin enfüste olduğunu, afaka dönüp bakmadıklarını ve cananlarının can içre olduğunu dile getirmektedir. Gayrıyı, gözden ve gönülden bırakıp uzaklaştırdıklarını, zata sıfatı verdiklerini ve

pazarlarının böyle olduğunu ifade etmektedir. Hafi (gizli) zikri benimseyen Nakşibendilerin yolundan giden Sâminîlerin, seyirlerinin öze dönük olduğu, canda cananı buldukları ve zatı sıfata tercih ettikleri anlaşılmaktadır:

Sâminîyiz, dâimâ üns ü huzûrdur kârımız,
Vahdeti kesrette bulmakdır bizim etvârımız. (Ş.-19/3)
Sâminî'yiz, seyr'imiz enfüstedir, âfâka biz,
Etmeyiz atf-ı nazar, cân içredir cânânımız. (Ş.-19/4)
Sâminî'yiz, dîdeden, dilden bıraktık gayriyi,
Veririz zâta sıfâtı, böyledir bâzârımız. (Ş.-19/7)

Sâminîlerin, "gizli hazine"nin sırrını bildikleri, "men aref"ten ders alıp bugün dil-darı buldukları belirtilmektedir. "Ben bilinmeyen (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi murat ettim ve mahlûkatı yarattım. Ben kendimi onlara tanıttım ve onlar beni bildiler" (el-Aclûnî 2001: II/155) şeklinde geçen kutsî hadise ve "Nefsini bilen Rabbini bilir" (el-Aclûnî 2001: II/309) hadisine telmihle şair, varlığın bilgisine mazhar olup, kendinden yola çıkarak İlahî sevgiliye ulaştıklarını söylemektedir. İrfan mektebinde "men aref" dersini okuyup, "biz daha yakınız" sırrını bilmek ve "gizli hazine"ye ermek gerektiği üzerinde durulmaktadır. "Nahnü akrab" ifadesiyle ayetten yapılan iktibasta, Allah'ın, insana başkalarından ve hatta şah damarından bile daha yakın olduğu gerçeğine işaret edilmektedir (Kaf, 50/16; Vakıa, 56/85). Dolayısıyla varlığın hakikatini öğrenmek, marifeti elde etmek ve vuslata nail olmak yönündeki düşüncelere vurgu yapılmaktadır:

Sâminî'yiz, bilmişiz biz "Küntü kenzen" sırrını,
"Men Aref"den ders alub bulduk bugün "Dildâr"ımız. (Ş.-19/8)
Gel mekteb-i 'irfâna, oku: "Men 'aref" dersin,
Bil "Nahnü akrab" sırrın, ir o "Kenz-ül ahfâ"ya. (Ş.-22/2)

Şeyh Sâminî'nin, kendisine sunduğu aşk kadehini içtiğini söyleyen şair, kapısına dayandığı İlahî sevgiliden vuslat zevkini tattırmasını talep etmektedir. Tasavvufta hedefe ulaşmak için bir mürşide ihtiyaç vardır. Nitekim bir ârifin de, "Kılavuzsuz kim varır Allâh'ına/Rehnümâsı olmayınca evliyâ." (Osman Bedreddîn 2006: I/450) şeklinde söylediği üzere kılavuz, yol gösterici olmaksızın kimse Allah'a varamayacaktır. Şairin, seyr ü sülûka koyulup aşk şarabından içmesine vesile olan zatın Mahmûd Sâminî olduğu beyitte beyan edilmektedir. Bu seyrin sonunda fena ve bekaya ermek, visali gerçekleştirmek vardır ki, o da Allah'ın lütf ve keremiyle olacaktır:

Nûş eyledim aşk câmını, sundu bana şeyh Sâminî,
Ver Sen de vuslat kâmını, doğru kapına gelmişem. (Ş.-20/13)

Şair, zâhide hitapla, "Biz Sâminîyiz ey zâhid, Sultanımız bize kâfidir. Ahvalimiz, Allah'ı zikirdir. Rahmanımız bize yeterlidir." demekte, hallerinin daima aşk ile olduğunu meclisleri ve meydanlarının Ahmed'in vecdiyle kurulduğunu ifade etmektedir. Aşk ehli olduklarını vurgulayan şair, bir bakıma Ezel bezmine ve Hz. Peygamber'in velayet veçhesine atıfta bulunmaktadır.

Hatta ikinci beyitte Hakikat-i Muhammediye anlayışına, Hz. Peygamber'in varlığı sayesinde kâinatın yaratıldığı fikrine atıf yapılmaktadır:

Biz Sâminî'yiz zâhidâ, besdir bize sultânımız,
Ahvâlimiz; zikr-i Hudâ, besdir bize Rahmân'ımız. (Ş.-10/1)
Sâminî'yiz, 'aşk iledir dâimâ ahvâlimiz,
Vecd-i Ahmed'le kurulmuş bezmimiz, meydânımız; (Ş.-19/1)

Kim bugün gelip Sâminî gülzarına girerse, giren kişinin elbette o dil-darına bir adımda vasıl olacağı; sâlikin mana âleminde şah olmak dilemesi halinde, bugün gelip varlığını Sâminî'nin varına vermesi gerektiği söylenmektedir. Mektûbât adlı eserde de bazı beyitlerine tesadüf edilen şiirde (bk. Osman Bedreddîn 2006: I/168), Şeyh Sâminî'nin mürşid-i kâmil olma vasfı vurgulanmakta, bu zat sayesinde mana âleminde şah olunacağı, İlahî sevgiliye vuslatın gerçekleşeceği dile getirilmektedir:

Kim gelüb bugün girerse Sâminî gülzârına
Bir kademde vâsıl olur elbet ol dildârına. (Ş.-2/1)
Âlem-i mânâda şâh olmak dilersen sâlikâ,
Gel bugün ver varlığın sen Sâminî'nin varına. (Ş.-2/3)

Mahmûd Sâminî Hazretlerinin vefatından duyduğu üzüntüyü dile getiren şair, onun ayrılığına sabretmenin mümkün olmadığını, hicrine canların dayanmadığını ve canının yandığını lirik bir edayla ifade etmektedir. Gözyaşı selinin çağlayıp derinliği bulunmayan umman olduğunu, şeyhinin hasretiyle bundan sonra dünyanın kendisine zindan olduğunu belirten şair, hüzün ve ayrılık ateşinin, kalbini kapkara ettiğini, gönül alıcı sevgili konumundaki şeyhinin ayrılığının melalinin her yanını kapladığını ifade etmektedir:

Firkatine sabr mümkin mi eyâ Gavs-i zamân
Hicrine canlar dayanmaz, yandı cânım el-amân, (Ş.-8/I-2)
Çağlayub seyl-i sirişkim ka'rı yok ummân ola
Hasretinle ba'd-ez-în dünyâ banâ zindân ola (Ş.-8/IV-2)
Âteş-ı hüzn ü firâkın kalbim etti kapkara,
Kapladı her yanımı hicrin melâli, dilrübâ, (Ş.-8/VIII-1)

Şeyh Sâminî'nin yattığı yerin cennet bağının bahçesi ve âşıkların kıblegâhı olduğu söylenmekte, kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarından bir çukur olacağını bildiren hadise telmihle (Tirmizî, Kıyâmet: 26), bu mübarek zatın kabri, bir cennet bahçesi ve âşıkların yöneldiği bir kıble yeri olarak görülmektedir:

Ravza-i bâğ-i Cinan'dır Merkad-i Şeyh Sâminî,
Kıblegâh-ı âşıkân'dır, Merkad-i Şeyh Sâminî, (Ş.-8/XI-1)

"Bülbül olan gülistandan çıkamaz, bülbülün daima yeri gül bahçesi olur." diyen şair, âşığın mekânının sevgilinin kûyu olduğuna göndermede

bulunmaktadır. Nitekim bülbülü gülistana bağlayan gül, âşığı kûya rapteden maşuktur:

Bülbül olan gülsitândan çıkamaz,
Bülbülün dâ'im yeri gülşen olur. (Ş.-23/15)

2.İmam Efendi'nin "Gülzâr-ı Sâminî-Mektûbât" İsimli Kitabındaki Şiir Alıntıları

İmam Efendi Hazretleri'nin kendine ait şiirler kadar, bilhassa Mektûbât adlı eserinde bulunan şiirlerin de dikkate değer olduğu görülmektedir. Nitekim şair bu eserinde, zaman zaman Farsça, nadiren Arapça ve çok sayıda Türkçe şiire yer vermiş olup, bu şiirlerden bir kısmının söyleyeni zikredilmiş, çoğunluğu ise meçhul kalmıştır. Bu eserde Yazıcızâde, Niyâzî-i Mısrî, İbrahim Hakkı Hazretleri, İsmail Hakkı Bursevî, Sezâî, Hüdâyî, Hâzık, Sükûtî (babası), Sâminî (şeyhi), Mevlânâ, Hâfız, Molla Câmî gibi isimler anılırken, şairin ismi geçmese dahi, bazı şiirlerin ise kime ait olduğu, şiirin meşhurluğundan hareketle tespit edilebilmektedir.

"Âşıklar ölmekten hiç korku çekmez, ölen hayvan imiş âşıklar ölmez." şeklinde zikredilen şiir, Yunus Emre'nin, "'Âşık öldi diyü sala virürler/Ölen hayvân durur 'âşıklar ölmez." (Yunus Emre, Ş.113/8) şeklindeki şiiriyle örtüşmekte, dolayısıyla Yunus'tan bir etkilenmenin olabileceği akla gelmektedir:

Âşıklar ölmekten hiç havf çekmez,
Ölen hayvân durur, âşıklar ölmez. (I/638) [7]

"Canı canan dilemiş vermemek olmaz, ey gönül! Ne diye itiraz edelim. Zira o ne senindir ne benim." diye ifade edilen beytin, her ne kadar söyleyeni zikredilmese de, Fuzûlî'ye ait olduğu görülmektedir (bk. Fuzûlî, Gazel 204/2):

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil,
Ne niza' eyleyelim ol ne senindir ne benim. (II/622)

Ağyarı gönülden sürüp çıkarmak gerektiği, mamur olan saraya ancak padişahın geleceği dile getirilen beyit, daha önce de değinildiği üzere Şemseddîn-i Sivâsî'nin bir gazelinden alınmıştır:

Sür çıkar gayri gönülden, tâ tecellî ide Hakk,
Pâdişâh konmaz sarâya, hâne ma'mûr olmadan. (II/640)

İmam Efendi Hazretleri'nin, Niyâzî-i Mısrî'den çok sayıda şiir iktibas ettiği görülmektedir. Mısrî'ye ait olup aşağıda sunulan birkaç meşhur beyitte (Mısrî, Ş.78/1; Ş.3/7-8; Ş.54/2), aranılan şeyin aslında insanın kendisinde bulunduğu,

[7] Bu başlık altında sunulan şiirlerin tamamı, iki ciltten müteşekkil olan Mektûbât adlı eserden alındığı için, tekrara düşülmemek maksadıyla, müellifin soyadı ve kitabın basıldığı yıl belirtilmeksizin, Romen rakamıyla bu kitabın cilt numarası ve ardından da şiirin geçtiği sayfa numarası verilmiştir.

canı canana feda etmek gerektiği, aşk sayesinde cümle cihanın bostan olacağı, irfan cennetine girenlerin huri ve gılmâna itibar etmeyeceği dile getirilmektedir:

Dermân aradım derdime, derdim bana dermân imiş,
Bürhân aradım aslıma, aslım bana bürhân imiş. (I/132, I/720)
Candan taleb kıl yârini, ver cânı bil dîdârını
Yok eyle kendi varını, kim var ola cânân sana
Çürüklerin hep sağ olur, zehrin kamu bal yağ olur
Dağlar yemişli bağ olur, cümle cihân bostân sana (I/238)
Bu günkü cennet-i irfâna dâhil olsalar, uşşâk,
Yarınki va'd olunan hûrî ve gılmânı neylerler. (II/92)

Allah'a yâr olanın ağyara rağbet etmeyeceği, vuslat şarabını yâr elinden içenin ağyardan halas olacağı belirtilen, ölmeden evvel gözü açıp her şeye yeten Yaratıcıya özü teslim etmek ve marifet kesbedip edebe riayet etmek gerektiği vurgulanan beyitler ise İsmail Hakkı Bursevî'den alınmıştır:

Neyler ağyârı Hudâ'ya yâr olan,
Görmez ol yâri, bugün ağyâr olan. (I/426, I/528; II/139)
Şarâb-ı vaslı nûş et yâr elinden,
Halâs ol âlem-i ağyâr elinden. (II/597)
Ölmezden evvel aç gözün, dilden sivâya meyli kes,
Allâh'a teslîm et özün, Allâh bes bâkî heves. (II/103) [8]
Eriş bir kâmil insâna, karış erbâb-ı irfâna,
Ayak bas Hakk'ı merdâne, edeb gözle, edeb gözle. (II/61)

İbrahim Hakkı Hazretlerine ait aşağıdaki şiirlerde ise, gönül levhasından cümle kesret nakışlarını silip süpürmekle, mâsivâdan alakayı kesmekle gönlün dostuna vasıl olacağı; gayrın fikrini gönülden sürüp çıkarınca, onun bizzat Allah'ın evi sayılacağı; nefs ve hevasına uyan kalbin cehennem, aşkın havasıyla dolan gönlün cennet olacağı; bu aşk sayesinde âşığın her türlü korku ve tehlikeden emin ve emniyet yurdunun sakini olacağı zikredilmektedir:

Levh-i dilden mahv kıl cümle nukûş-ı gayrı kim,
Hakk'dan özge her ne bilsen, Hakk değil, bâtıldır ol,
Hakkî Hakk'dan gayrı bir şey kalmasın kalbinde çün,
Mâsivâdan kat' olur dil dostuna vâsıl olur. (II/39)
Gönlüne gel kim huzûr-ı ünse halvet-gâh odur,
Fikr-i gayri sür çıkar kim ayn-ı beytullâh odur. (II/217)
Nefs ve hevâya tabi' olan kalb olur cahîm,
Aşkın demiyle dolsa dil ü cân cinân olur,
Havf u hatardan oldu emîn abd-i aşk olan,
Âşık hemîşe sâkin-i dârü'l-emân olur. (II/415)

[8] Sadece bu şiir Bursevî divanında tespit edilebilmiştir (Gazel, 144/1). Diğer şiirlerin, Bursevî'nin başka eserinden alınmış olması muhtemeldir.

Zevki olmayanın irfanının, ifanı olmayanın vicdanının, vicdanı olmayanın cananının ve cananı olmayanın da canının bulunmadığı söylenen şiir ise Yazıcızâde'nindir. Bu zatın, "Muhammediye" yazarı Yazıcıoğlu Mehmed olduğunu söylemek mümkündür:

Kimin kim zevkı yok, irfânı yoktur,
Kimin irfânı yok, vicdânı yoktur,
Kimin vicdânı yok, cânânı yoktur,
Kimin cânânı yoksa, cânı yoktur. (I/378)

İmam Efendi, Erzurum müftüsü olduğunu belirttiği ve 18. yüzyıl şairleri arasında zikri geçen Hâzık'tan (Mengi 2010: 230) da iktibaslar yapmıştır. Nitekim mezkûr şair, cihanı baştanbaşa gezip dolaşarak kişiden kendini haberdar eden mürşid-i kâmil birini aramayı salık vermekte; bir peri yüzlüye sarılmak değilse maksat, cihanda ağyar kaydından garazın ne olduğunu kendine hitapla sormaktadır:

Hâzık cihânı serteser eyle hemân geşt ü güzâr,
Senden seni âgâh eden kâmil vücûd insân ara. (II/94)
Bir perî ruhsâra sarılmak değilse maksadın,
Yâ nedir Hâzık cihânda kayd-ı sivâdan garaz. (II/309)

Aşka müptela olanların dünya ve ahiretten vazgeçeceğini, İlahî sevgiliye Mecnûn olanların Leylâ'nın kesreti temsil eden zülfünden geçeceğini, havanın kadrini deryada yolculuk yapanın bileceğini ve âdemin yaratılış gayesinin Rahmân'ın suretini görmek olduğunu söyleyen Sezâî, İmam Efendi'nin eserinde yer verdiği şairlerdendir:

Mübetlâ-yı aşk olan dünyâ vü ukbâdan geçer,
Kim sana Mecnûn olursa zülf-i Leylâ'dan geçer. (II/351)
Dem-i âşiyânı âdem-i ma'nâ olan bilir,
Kadr-i hevâyı sâlik-i deryâ olan bilir. (II/195)
Ey Sezâî gel hakîkatle nazar kıl âdeme,
Sûret-i Rahmânı görmek oldu insândan garaz. (II/453)

"Etmez senin âşıkların mülk-i Süleymân'a nazar/Ancak cemâlin nûrudur cânlarına dermân eden" (Hüdâyî, Ş.55/3) şeklindeki beytiyle, İlahî sevgiliye âşık olanların Hz. Süleyman'ın mülküne nazar etmeyeceğini, ancak sevgilinin hicabının nurunun, âşıkların dertlerine derman olduğunu belirten Azîz Mahmûd Hüdâyî de Mektûbât'ta ismi geçenlerdendir:

İtmez senin âşıkların mülk-i Süleymân'a nazar,
Ancak hicâbın nûrudur derdlerine dermân eden. (II/130)

İmam Efendi'nin babasından da şiir aktardığı görülmektedir. Nitekim mezkûr zat kendine hitapla, ölmeden önce ölünüz hadisesi zuhur eylediğinde, bu makamı hoşça tutup İlahî rızayı gözetmek gerektiğini ifade etmekte, aynı zamanda hadise telmihte bulunmaktadır:

Ey Sukûtî "mûtû kable en temûtu" eyler zuhûr,
Bu makâmı hoşça tut, gözle rızâ-yı hazreti. (II/511)

İlahî aşkı terennüm eden ve sevgiliyi özünde hissettiğini söyleyen hanım mutasavvıflardan Rabi'atü'l-Adeviyye'nin de Mektûbât'ta geçtiği müşahede edilmektedir:

Sen benim özümdesin, kelâmım hep senledir,
Cismim ise beni isteyen indindedir,
Eğer bulamaz isem sohbet edecek kişi,
Kalbimin Sevgilisi, özümde enîsimdir. (II/247)

İmam Efendi'nin zaman zaman Mevlânâ'nın Mesnevi'sine de atıfta bulunduğuna tesadüf edilmektedir. Nitekim Mesnevi'den alınan aşağıdaki şiirde, kötü yârin kötü yılandan beter olduğu, zira kötü yılanın insanın canını almasına karşın, kötü yârin insanın âdeta imanını alıp, onu cehenneme attırdığından bahsedilmektedir:

Allah ü Samed'in pâk zâtı için,
Yâr-ı bed mâr-ı bedden beterdir,
Mâr-ı bed insanın cânını alır,
Yâr-ı bedse cehenneme attırır. (II/136)

En hoş vaktin, en kıymetli zamanın dost ile geçen zaman olduğu, sair zamanların boş ve lüzumsuz, hatta daha da beter olduğunu söyleyen İranlı şair Hâfız'ın beyitlerine de Mektûbât'ta rastlanmaktadır:

En hoş vakit odur ki, dost ile dolu geçer,
Kalanı boş lüzumsuz, hatta daha da beter (II/76, II/208, II/385) [9]

İnsandan başkasının yükü kabul etmediğini, bu nedenle insanın nefsine zulmeden ve cehalet sahibi olduğunu dile getiren Câmî'nin de unutulmadığı görülmektedir. Beyitte aynı zamanda gökler, yer ve dağların yüklenmekten çekindikleri emaneti, çok zalim ve çok cahil olan insanın yüklendiğini haber veren ayete (Ahzab, 33/72) telmih yapılmaktadır:

İnsandan başkası etmedi yükü kabûl,
O yüzden ki insan zalûm oldu hem cehûl. (II/213)

İmama Efendi'nin iktibas yaptığı şiirlerin çoğunda söyleyenin ismi belli değildir. Bu belirsizlik şairin kendi tasarrufuyla olabildiği gibi, adeta anonimleşen şiirlerin olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim bu şiirlerin çoğunluğunda mutasavvıf bakışının sergilenerek bir gayeye yönelik hareket edildiği yahut nasihat verildiği görülmektedir. İrfan cennetine bu dünyada ayak basmayanın, suret olarak Me'vâ cennetine girse de, cananını bilmeyeceği,

[9] Mektûbât'ın muhtelif sayfalarında yer yer tekrar edilen şiirlerden bazılarının kısmen farlı lafızlarla ifade edildiğini belirtmek gerekmektedir.

dünyada marifeti elde etmek sayesinde ahirette canana vuslatın gerçekleşeceği vurgulanmaktadır:

Cennet-i irfâna her kim basmadı bunda kadem,
Sûreta me'vâya girse, bilmez o cânânını. (I/139)

Bugün bu diyarda yârini görene yarın elbet sevgilinin cemâlinin görüneceği, ölmeden evvel ölenlerin dîdârı gördüğü, fenaya erenlerin bekayı gerçekleştirip bugün bâkî olanı gördüğü belirtilmektedir:

Bugün yârin görenler bunda ey yâr,
Görünür yârın elbet ana dîdâr. (I/190)
Ölenler ölmeden dîdârı gördü,
Yok olanlar bugün ol varı gördü. (I/683)

Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olduğu (Hüdâyî, Ş.155/3) tespit edilen aşağıdaki beyitte, Hak ile Hakk'ın pak nurunu görünür kılması gönülden talep edilmekte, bu dünyada yârini görmeyenin, ahirette dahi kör olduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla yarın yâri görebilmek için insanın basiret nazarının, kalp gözünün burada açık olması lazımdır:

Nûr-ı pâk-i Hakk'ı hakla meşhûd et, ey gönül
Bunda yârini görmeyen, yârın dahi a'mâ imiş (I/203)

"Gönülden tanıdık ol, dışardan habersiz sansınlar; ne güzel bir gidişattır, akıllı ol divane sansınlar." şeklinde geçen şiirde, batıni yönün açık, zahiri yönün kapalı olmasına atıf yapılmakta, görüntünün aldatıcılığına imada bulunulmaktadır:

Derûndan âşinâ ol, taşradan bîgâne sansınlar,
Aceb zîbâ reviştir, âkıl ol, dîvâne sansınlar. (I/155, I/200, I/576)

Ariflerin tacı cihanda dört şeyi terktir. Bunlar dünyayı, ukbayı, varlığı ve terki dahi terk etmekten ibarettir. Dolayısıyla yâre vuslatın önündeki bütün engellerden yüz çevirmek gerektiği anlaşılmaktadır:

Âriflerin tâcı cihânda dört şeyi terktir
Terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i varlık, terk-i terk. (I/345)

Benlikten uzak duranın gönül evi mamur olmakta, varlığını yok edenin gönlünde bir olan Mevlâ kalmaktadır. "Sen çıkarsan aradan, kalır seni Yaradan" ifadesinde de olduğu gibi, kişi maddi olan yönünden kurtulmakla manaya erişmektedir:

Benlikten dûr olursan, beyt-i dil ma'mûr olur,
Varlığın yok edenin gönlünde bir Mevlâ kalır. (I/405)

Bu seyr-i sülûk yolunda vaktin oğlu olmak, canını tedarik kılmak, işi yarına salmamak ve azıksız kalmamak gerektiği belirtilmektedir. Mutasavvıflar anı yaşamaya önem verdikleri için beyitte, sâlike vaktin oğlu olması yönünde telkinatta bulunulmaktadır:

İbn-i vakt ol iş bu yolda kıl tedârik cânını,
Salma işin yarına olma sakın bî-zâd sen. (II/330)

Âşık nazarında ayrılık ateşten büyük, İlahî sevgiliye kavuşamamak ve visalinden uzak kalmak azabın en büyüğü iken, sevgiliye vuslat ise cennetten çok daha güzel ve mükâfatların en üstünüdür:

Firkat âteşten büyük
Vuslat cennetten güzel (I/288)
O'na kavuşamamak azâbın en büyüğü,
Ayrılığın yakıcı âteşi her azâbın üstünü. (I/307)
Visâlinden uzak kalmak, azâb-ı ekberdir,
Ayrılığın âteşi her azâbdan beterdir (I/88)

Niyâzî-i Mısrî divanının 102. sırasındaki "Gayra bakma sen de iste sende bul" nakaratlı şiiri çağrıştıran aşağıdaki beyitte, Hakk'ı bulmak dileyenin, zinhar her yana gezmemesi, sağa sola düşmemesi; O'nu kişinin kendinde bulması ve özüne yönelmesi gerektiği ifade edilmektedir. Aslında yaratılış itibariyle insanın bir varlığa inanma ve onu bilme potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir:

Ger dilersen Hakk'ı bulmak, gezme sakın her yana,
Sen anı var sende bul sen, sen sana gel sen sana. (I/160, I/255)

Gönle hitapla, canan üstüne cananı sevmeyip bundan sakınması gerektiği, bir mülke sultan üstüne sultanın olamayacağı söylenmektedir. Bu, "Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı her ikisi de mahvolurdu." (Enbiya, 21/22) şeklindeki ayeti akla getirmektedir. Nitekim "Bir koltukta iki karpuz taşınmaz." atasözü de bu şiiri teyit etmektedir:

Sevme ey dil el hazer cânân cânân üstüne,
Olamaz bir mülke çün sultân sultân üstüne. (I/622)

Gönül aynasını temiz kılan ârif, yârin cemâlini o ayna içre nuranî bir şekilde seyretmektedir. İdrak aynasını ağyardan temizlemek gerekmektedir. Temiz olmayan haneye sultanın gelmesi düşünülemez:

Gönül âyînesin cânâ pâk eden ârif,
Cemâl-i yâri seyr eyler, o mir'ât içre nûrânî (I/370)
Âyine-i idrâkini pâk eyle sivâdan
Sultân mı gelir hâne-i nâ-pâke hicâb et. (I/702)

İsmail Hakkı Bursevî divanındaki 297. sıra numaralı gazelin 2. beyti olduğu tespit edilen şiirde, tecelli istendiği takdirde, kalbi saf, temiz tutmak lazımdır. Gülistan olmadığı zaman gül açılmayacağı gibi, kesret kirinden arındırılmayan kalpte de vahdet nurları parıldamayacaktır.

Tecelli istersen kalbi pâk et
Gül açılmaz gülistân olmayınca (I/717)

Derde derman insanın kendindedir. Nitekim dost her an onun yüreğindedir. Cismi bırakıp, gelip gönle bakmak lazımdır. Zira Rahman'ın arşı insanda, onun gönlündedir:

Derdine dermân sendedir, dostun çü her ân sendedir,
Ko cismini gel gönlünle bak, Arş-ı Rahmân sendedir. (I/438)

Allah'ı zikretmenin nuruyla kalp aynasını saflaştıran, her bakışta İlahî cemâli onda seyreylemiştir. Gönül tahtı vahdetle mamur olsa, mâsivâ gitse, Rahman'ın arşa istiva etmesi onda vukua gelecektir. İkinci beyitte Taha Sûresi 5. ayetten iktibas vardır:

Sâf eden mir'ât-i kalbin nûr-ı zikrullâh ile,
Her nazarda vech-i Hakk'ı anda seyrân eyledi. (I/370)
Taht-ı dil vahdetle ma'mûr olsa, gitse mâsivâ,
Andadır her anda "Er-Rahmân ale'l-arş'i-stevâ" (I/405, I/508)

"Gel bu birlik şerbetinden bir kadeh nûş eyle kim/Bir bakup bir göresin tagılmayasın dört yana (Ş.1/6) diyen Eşrefoğlu Rûmî'nin beytini çağrıştıran aşağıdaki şiirde, vahdet şerbetinden bir kadeh içen, vuslata erişmiş, dünya ve ukbayı unutuvermiştir. Çünkü vahdete vuslatı gerçekleştirenin içinde bulunduğu o hal, kesret kategorisinde olan dünya ve ahireti kendine unutturmuştur:

Kim ki vahdet şerbetinden bir kadeh nûş eyledi,
Buldu vuslat, dünyâ ve ukbâyı ferâmûş eyledi. (I/514, II/513)

Vuslat nimeti, devleti âşıkların biricik sermayesidir. Bir daneye huri ve gılmânı satmışlardır. Beyitte Hz. Âdem'in yasak meyveden yemesi ve akabinde cennetten çıkarılması olayına telmih vardır. Aynı zamanda "dane" sevgilinin "ben"i ve kalpteki "habbetü's-sevdâ"yı da temsil etmektedir. Dolayısıyla âşıklar sevgilinin beni ve aşk uğruna huri ve gılmândan vazgeçmişlerdir:

Devlet-i vuslat durur âşıkların sermâyesi,
Sattılar bir dâneye hûrî ve gılmânı bugün. (II/614)

Zehir olsa dahi, yâr elinden olduktan sonra hoştur. Ağyar elinden olduktan sonra şeker bile olsa, buna gerek yoktur. Zira ağyarın şekeri, kesret girdabına düşüren bir madde, zehirden de öte bir bağdır. Oysa yârin sunduğu zehir, âşık için bir iltifattır ve vuslata götürücü bir vasıtadır:

Eğer zehir ise, hoşdur yâr elinden,
Gerekmez şeker ağyâr elinden. (I/665)

Ayrılıktan ötürü gönülde keder kalmamıştır. Çünkü âşığa yârin hayali yâr gibi gelmektedir. Âşık, sevgiliyi düşünmek ve daima anmakla, onun varlığını yüreğinde hissetmekte, bu vesileyle teselli bulmaktadır:

Kalmadı dilde keder hicrandan,
Çün bana yârin hayâli yârdir. (II/196)

Mevlâ'nın evi gönüldür, sırların mahzeni ancak odur. En yüce arş gönüldür, nurların doğuş yeri ancak odur. Dolayısıyla Allah'ın evi olan gönlün İlahî sırlara dair bir hazine, cemâl nurlarının parıldadığı bir yer olduğu anlaşılmaktadır:

Gönüldür beyt-i Mevlâ mahzenü'l-esrâr odur ancak,
Gönüldür Arş-ı a'lâ, matlau'l-envâr odur ancak. (I/505)

Gönül Sidre ve Tûbâ'ya iltifat etmemekte, Mevlâ'nın tarafına doğru azmetmektedir. Zira Sidre ve Tûbâ da nihayetinde yaratılmış olup kesrettirler. Oysa gönlün arzusu, vahdete yönelmek ve ona ulaşmaktır:

Sidre ve Tûbâ'ya etmez iltifât,
Cânib-i Mevlâ'ya azm eder gönül. (I/713)

İbrahim Hakkı Hazretleri'nden alındığı tespit edilen beyitte (Hakkî, Gazel, 88/1), sevgilinin güzel yüzü daima gönüldedir, bir an için dahi olsa, uzak olduğunu sanmamak gerekmektedir. Ancak sevgili, gaflet nedeniyle gönülden giderek ayrı kalmakta, uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla yârdan gafil olanın sonu hicrandır:

Dildedir dildâr dâim sanma bir dem dûr olur,
Gerçi gafletle andan dembedem mehcûr olur. (I/550)

Elde fırsat var iken çaba sarf edip cananı bulmak gerekmektedir. Canın yaratılmasından maksat cananın vuslatıdır. İnsanın yaratılış gayesi Yaratanı bilmek, âşığın derdi ise maşuka ermektir:

Elde fırsat var iken cehd eyleyip cânânı bul,
Vuslat-ı cânândır ancak, hilkat-i cândan garaz. (I/524, II/17)

Helak olmaktan değil, dostun bulunduğu yerde ağyarla yaşamaktan korkmak lazımdır. Âşık, sevgiliyi başkalarıyla paylaşmayı istemeyen kıskanç bir tiptir. Dolayısıyla rakiplerle arası hiç iyi değildir:

Ârifler dediler ki, korkma helâk olmaktan,
Kork dostunun köyünde ağyârla yaşamaktan. (II/119)

Kimi Rabbinden cennet ve huri istemekte, kimi cehennemden uzak olsam demektedir. Ancak âşık, iki cihanda da İlahî rızayı talep etmekte başka hiçbir şey istememektedir. Onun yegâne gayesi Allah'ın rızasına nail olmaktır:

Kimi senden cennet ve hûrî ister,
Kimi cehennemden uzak olsam der,
Ben ne onu, ne de bunu isterim,
Ben sırf senin rızânı gözetirim,
İki cihânda benden râzı isen,
Maksadım olmuştur, başka istemem. (II/179)

Hacı Kâbe yolunda ve maksadı orası, âşık dîdâr talibi ve maksadı O'nun cemâlidir. Hacı haneyi, âşık ise hane sahibini aramaktadır. Gönül ehlinde O'nun sırları ve nurları mevcuttur:

Hacı Kâbe yolunda, ben dîdâr talibiyim,
O hâneyi arıyor ben hâne sâhibini. (II/524)
Hacının maksadı Kâbe, âşıkın, dîdâr-ı Hû,
Andadır ehl-i dile âsâr-ı Hû, envâr-ı Hû. (II/372)

Ağyar düşüncesinden kurtulmayıp da kesret girdabında kalanın, dostun en özel yerine, haremine varması imkânsızdır:

Ağyâr düşüncesinden kurtulmazsan azîzim,
Harem-i harîmine dostun sen varamazsın (II/402)

İmam Efendi'nin hikmet içerikli şiirlerden de eserinde istifade ettiği görülmektedir. Nitekim Bursavî Tabib Muhammed Bey'e ait olduğu belirtilen bir şiirde (http://www.metu.edu.tr), adalet ve merhamet sahibi bir göz gibi kâmil kişiye ölçü/mikyasın ve kişinin noksanını bilmesi gibi bir irfanın olamayacağı söylenmektedir. Kişinin kusurundan haberdar olması, kendisinin farkında olması demektir. Kendini bilen ise Rabbini bilecektir. Marifette gaye varlığı ve var edeni tanımak, hayatı bu çerçevede sürdürmektir. İrfan sahibinin de insaf sahibi olacağı muhakkaktır. Zira kendi ve elindekilerinin sahibinin Allah olduğunu bilmekte ve yaratılanı Yaratandan ötürü hoş görmektedir:

Çeşm-i insâf gibi kâmile mîzân olamaz,
Kişi noksânını bilmek gibi irfân olamaz. (I/302)

Hz. Alinin buyurduğu üzere, kendi nefsin bilmeyenlerin Hakk'ı idrak eylemesi mümkün değildir. Zira kendini bilen Rabbini bilmektedir. Yaratılandan, eserden hareketle; Yaratana, müessire ulaşılmaktadır:

Bilmeyenler kendi nefsin Hakk'ı idrâk eylemez,
Kim buyurmuştur bu sırrı, ol Aliyyü'l-murtaza (I/252)

Cihan bir matem yeridir, dünyaya gelen mutlu, neşeli olmamaktadır. Bu hal ve işlerin dönüp durduğu evde sevinç kâr edilen, faydalanılan bir duygu ve unsur olmamaktadır. Sonsuz bir sevinç ve huzurun bu dünyada bulunmadığı anlaşılmaktadır:

Cihân bir cây-ı matemdir, gelen dünyaya şâd olmaz,
Bu şu'ûn hâneden hergiz meserret müstefâd olmaz. (I/557)

İyilik tohumunu bu dünya mezrasında eken, beka mülkünde yüce ve verimli bir harman hasat edecektir. Dünya ahiretin tarlasıdır (el-Aclûnî 2001: I/467). Bu dünyada ekilen, öteki dünyada biçilecektir:

İyilik tohumunu bu mezra'-ı dünyâda eken,
Hâsıl eyler o bekâ mülküne âlî harmân. (II/579)

Cihanda herkes görmekte ve basiret nazarıyla âleme bakmakta iken, bir kısım insanlar boş durmakta, kadehte şarap olduğu halde ayık oturmaktadır. Dolayısıyla bu tip insanların aşktan nasibi bulunmamakta; aslında görünüş itibariyle uyanık olsa da, deruni anlamda gaflete dalmaktadırlar:

Cihânda herkes görür, biz ise boş dururuz,
Kadehde şarâb vardır, biz ayık otururuz. (I/281)

Âşık cihanda bir güzel sevmiştir, ancak o, yüzünü göstermemektedir. Lakin bu, âşığın hatırından hiçbir an çıkmayan, sürekli yâdında olan bir güzeldir. Bu güzelin Allah'ı temsil ettiğini söylemek mümkündür. Zira Allah Teâlâ zatını âlemden gizlemiş, sıfatlarını izhar etmiştir:

Bir güzel sevdim cihânda, gerçi göstermez yüzün,
Lîk, gitmez ol yâdımdan, şöyle kim bir ân nedir? (I/418; II/57)

Ruh Allah'ın kılıcıdır, ten ona kılıf olmuştur. Bu kından çıkıp üryan olan bir kılıç, elbette üstün bir kâr elde edecektir. Çünkü kendini sınırlayan kaptan kurtulmuş, özünü yansıtır hale gelmiştir:

Rûh şemşîr-i Hudâ'dır, ten gılâf olmuş ana,
Elebet a'lâ kâr ider bir tîğ kim uryân ola. (I/366)

Hakk'ın feyiz kapısı daima açıktır. Çalmaya devam eden mutlaka içeri girecektir. Zira Hz. Peygamber, kapıyı ısrarla dövenin bir gün gelip elbet içeri gireceğini buyurmuştur (et-Trablusî 1985: I/139). Zaten Allah'ın rahmeti geniştir ve ondan ümit kesmemek lazımdır (Zümer, 39/53). Bir hususta sabr ü sebat edilince başarıya ulaşmak kuvvetle muhtemeldir. Nitekim taşta oyuklar açan, suyun sertliği değil, sürekli akışı, yani kararlılığıdır:

Açıktır dâima bâb-ı feyz-i Hakk,
Çalmağa devâm eden içeri girer mutlak. (I/658)
"Kapıyı çalan" dedi peygamber,
"Bir gün gelir elbet içeri girer." (II/657)

Zerrenin varlığı parlak güneş iledir. Nitekim âşığın canı cananın eğlencesi, zevki iledir. Âşığın canının eğlencesi, gönül dünyasını mamur eden sevgili iken, âlemi aydınlatan ise güneştir. Güneş Allah Teâlâ'yı temsil etmekle, külli olanı imlemekte ve zerre ise cüzi olana işaret etmektedir. Bu da cüzün külli olandan, vahdetin kesretten neşet ettiği fikrini akla getirmektedir. Öte yandan güneş, eşyanın görünmesinde, renklerin ortaya çıkmasında da etkili olmaktadır:

Zerrenin varlığı çün mehr-i dırahşân iledir,
Cân-ı âşık nitekim cünbüş-i cânân iledir. (II/32)

İsmail Hakkı Bursevî'ye divanındaki 368. gazelin ilk iki beytinden yapılan alıntıda, derdin talibi olmayanın dermana, toprağa yüz sürmeyenin ummana, hüzünler kulübesinde Hz. Yakup gibi mihnet çekmeyenin ise sonunda Kenanlı

Yusuf'a vasıl olmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla vuslata ermek için birtakım fedakârlıklarda bulunmak gerekmektedir:

Tâlib-i derd olmayan dermâna vâsıl olmadı,
Toprağa yüz sürmeyen ummâna vâsıl olmadı.
Çekmeyen beytü'l-hüzünde mihneti Ya'kûb-veş
Âkıbet ol Yûsuf-ı Kenân'a vâsıl olmadı. (II/231)

Duyular âlemi, kesret âlemidir ve ondan beri olmak; gönül âlemi ise vahdet âlemidir ve onda yeri bulmak gerekmektedir. Hâsılı vahdet âlemini temsil eden gönülde yer edinmek lazımdır:

Âlem-i his âlem-i kesrettir, andan ol beri,
Âlem-i dil âlem-i vahdettir, anda bul yeri. (II/506)

Âşığın maksadı, sevgiliye vuslatın Kâbe'sini her an tavaf etmektir. Şair, âşıkların miracı olan canını kurban etmeyi arzulamaktadır. Beyitte Kâbe, tavaf, kurban gibi hacca ait kurallara atıfta bulunulmaktadır:

Visâlin Kâbesin her dem tavaf etmektir kasdım,
Kılayım cânımı kurbân, odur âşıklara mi'râc. (II/508)

Sekiz cennetten azade olmayı, yarını bırakıp yâri bu dünyada bulmayı, bütün varlığı yâre vermeyi, yârini yarına koyanların ağyarı terk edemeyeceği; yâri isteyenin, yâre yâr olmasının icap ettiği ve yâr için utanmayı bırakmak gerektiği ifade edilmektedir. Bu beyitlerde mana kadar ritim ve ahenk de dikkat çekmektedir. Zira kelime ve harf tekrarlarıyla ritim oluşturulmuş ve bir ahenk tutturulmuştur:

Heşt behiştten fâriğ ol, cân berkin ur,
Bunda bul yâri bugün koy yarını,
Kim ki bunda bulmak ister yârini,
Varsın ol hep yâre versin varını,
Yârini yarına koyan kimseler,
Bellidir terk edemez ağyârını,
Yâre yâr olmak gerek yâr isteyen,
Yâr için koymak gerektir ârını. (II/561)

Mutasavvıflar nazarında cennet, manevi ve sûrî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Manevi cennet, İlahî cemâl ve rızanın gerçekleştiği rüyete mazhar olunan cennet; şekle dayalı cennet ise, maddi nimetlerden istifade edilen cennettir. Vuslat yolunda varını veren âşık, dîdâr cennetine girmekte, gözlerin dahi idrak etmekten aciz kaldığı yüce bir mertebeye erişmektedir:

İki kısım oldu hem cennet kusûrı
Biri ma'nevîdir biri de sûrî (II/480)
Varın bu yolda aşka vir, var cennet-i dîdâra gir.
Bir rütbe-i ulyâya ir, gözler ana irmez ola. (II/613)

Başı yükseklerde olmak isteyenin, Nakşibendi tarikatına gelip intisap etmesi gerekmektedir. Övgüde bulunulan bu meşrep sayesinde yüce makamlara ulaşılacaktır:

Eğer ister isen olmak ser bülend
Gel tarîk-i nakşibende, nakşibend ol, nakşibend. (I/341)

Şairin kendine ait bazı şiirlerin de Mektûbât'ta geçtiğini söylemek mümkündür. Bunların bazıları sadece Mektûbât'ında bulunduğu gibi, bazıları Sohbetler adlı kitapta da yer almaktadır. Örneğin aşağıdaki şiir cüzi farklılıklar olmakla birlikte, her iki eserde de geçmektedir. Hatta Mektûbât'ta şiirin bir ârif-i billah tarafından söylendiği ifade edilmekte, bu da ya şairin edep gereği kendi ismini vermekten kaçındığını ya da bu şiirin hakikaten kendisine ait olmadığını akla getirmektedir:

Râh-ı aşka girmek istersen eğer,
Gel Habîbullâha eyle iktidâ. (I/423)

Âşık, Rabbine münacatla gönülden mâsivâ sevgisini çıkarmasını, O'nun aşkı ve şevkiyle dolanlardan etmesini, âşık olanın başka bir hevesinin olmayacağını ve kendisini muhabbetinin kadrini bilenlerden etmesini istemektedir. Âşığın derdi vahdette beka bulmak, İlahî sevgiliye vuslatı gerçekleştirmektir. Onun kesretle ve ağyar dair arzularla işi yoktur:

Yâ Rabbi dilden çıkar hubb-ı sivâyı,
Aşk u şevkin ile dolanlardan et,
Neyler âşık olan gayri hevâyı,
Muhabbetin kadrin bilenlerden et. (I/496)

SONUÇ

İmam Efendi Hazretleri'nin kısaca hayatı ve eserleri tanıtılarak kendine ait şiirleri ve başka şairlerden yaptığı şiir iktibaslarının ele alındığı bu çalışmada, İmam Efendi'nin tasavvufî görüşleri kadar, onları nazma döktüğü şiirleri ve şiir alıntılarının da üzerinde durulmaya değer olduğu görülmüştür.

"Sohbetler" ve "Mektûbât" adlı eserlerine dayanarak yapılan incele-mede, İmam Efendi'nin yazdığı ve alıntı yaptığı şiirlerinde mana bakımından yoğun bir anlatımın sergilediği, aynı zamanda müzikaliteye ve şeklî yapıya da önem verdiği anlaşılmaktadır. Manayı ön plana çıkarması mutasavvıf olmasına bağlanabilse de, ritmik bir yapı arz eden aruz vezni, redifler, zengin ve tam kafiyenin kullanımı, musammat gazellerin çokluğundan hareketle şiirlerinde estetik yönü de gözettiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla İmam Efendi'nin şairliğe kabiliyetli olduğu ve şiirlerinin yabana atılır cinsten olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tasavvufî bir hayat yaşayan İmam Efendi'nin şiirlerinde ve iktibaslarında ağyardan uzak durulmak, mâsivâ kirinden temizlenmek ve kesreti gönülden

söküp atmak gerektiğine fazlasıyla vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Buna mukabil vahdet merkezli yaşamayı ve sevgiliye vuslatı gaye edinmiş sevgiliyi yüceltmeye de özen göstermiş. Öte yandan Nakşibendi tarikatına bağlı Sâminîliğe mensup olan İmam Efendi'nin şiirlerinde de bu tarikata hayli övgüde bulunduğuna, Nakşibendiliğin sekiz kuralına atıflar yaptığına tesadüf edilmektedir.

Mektûbât isimli eserinde Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere bol miktarda şiir bulunmakta olup, bu da, İmam Efendi'nin üç dile de vakıf olduğunu ve bu dillere ait şiir külliyatından haberdar olduğunu göstermektedir. İmam Efendi'nin daha çok mutasavvıf şairlerden yaptığı alıntılar göze çarpmaktadır. Ancak tasavvuf felsefesini işleyen ve söyleyeni belli olmayan şiirlerden de örnekler vermektedir. Gerek kendi şiirlerinde takip ettiği üslup gerekse yaptığı şiir alıntılarından hareketle İmam Efendi üzerinde bilhassa Niyazi-i Mısrî ve İsmail Hakkı Bursevî'nin tesiri olduğunu söylemek mümkündür. Yunus Emre çizgisini takip eden Mısrî ile birlikte, bu etkilenmenin Yunus Emre'ye kadar dayandırılması imkân dâhilindedir. Yine Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da İmam Efendi'yi etkilemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira her iki şairin de şiirlerinde işlediği konular ve üslubu arasında yakınlık mevcuttur.

Sonuç olarak İmam Efendi'nin elimizdeki şiirlerine ve yaptığı alıntılara istinaden iyi bir şair olduğunu, şiirlerinde anlamla birlikte ritim ve ahenge de önem verdiğini söyleyebiliriz. Ancak İmam Efendi'nin şairlik kudreti konusunda daha sağlıklı tespitler yapabilmek için Gülbün-i İrşâd ve Mecâlis-i Sâminî adlı eserlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Henüz görme fırsatı bulamadığımız bu eserlerin okuyucunun istifadesine sunulması ehemmiyet arz etmektedir. Üzerlerinde düzenlenecek olan lisansüstü çalışmalarla günümüz Türkçesine kazandırılması icap eden bu iki eser de dâhil edilerek İmam Efendi'nin şairliği yönünde daha kapsamlı bir incelemenin yapılması faydadan hali olmayacaktır. Konuyu Sohbetler ve Mektûbât ile daha önceden sınırlandırmış olmamız hasebiyle, diğer iki eser hakkında derinlemesine bir araştırmaya girişmediğimizi belirtmek durumundayız.

KAYNAKLAR

Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, Ter. Ali Arslan, Alperen Yayınları, Ankara 2013

AKYÜZ, Kenan, BEKEN, Süheyl, YÜKSEL, Sedit, CUNBUR, Müjgan, *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000

AYDOĞMUŞ, Günerkan, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Manas Yayınları, Elazığ 2009

DEMİRPOLAT, Enver, *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Harputlu Müellifler I*, Sage Yayıncılık, Ankara 2013

DOĞAN, Ahmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011

Ebu'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osman el-Kerâcikî et-Trablusî, *Kenzü'l-Fevâid*, c. I-II, Tahkik: Abdullah Na'ima, Dâru'l-Edvâ, Lübnan-Beyrut 1985

ERDOĞAN, Kenan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı (Tenkitli Metin)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008

GÜNEŞ, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2006

GÜREL, Rahşan, *Enderunlu Osman Vâsıf Bey ve Dîvânı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999

İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001

İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, c. I-II, Tahkik: Yûsuf b. Muhammed el-Hac Ahmed, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, Dımeşk 2001

KÜLEKÇİ, Numan, KARABEY, Turgut, *Dîvân-Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997

KARAMAN, Hayrettin, ÖZEK, Ali, ÇAĞRICI, Mustafa, DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, GÜMÜŞ, Sadrettin, TURGUT, Ali, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, TDV. Yayınları, Ankara 2010

KÜÇÜK, Sabahattin, "Süleymâniye Kütüphânesinde Bulunan Harput Elyazmaları", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, 5-6 Mayıs 1986, Elazığ 1987, s.143-146.

MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010

Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-Kebîr I-VI*, Tahkik: Beşşâr b. Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamiyyi, Beyrut 1996

Müslim b. Haccâci'l-Kuşeyriyyi'n-Neysâbûriyyi, *Sahîhu Müslim*, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan-Beyrut 1991

Osman Bedreddîn Erzurûmî, *Gülzâr-ı Sâminî-Mektûbât I-II*, Marifet Yayınları, İstanbul 2006

Osman Bedreddîn Erzurûmî, *Gülzâr-ı Sâminî-Sohbetler I-II*, Marifet Yayınları, İstanbul 2013

SCHİMMEL, Annemarie, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004

SUNGUROĞLU, İshak, *Harput Yollarında*, c. 1-2, İşaret Yayınları, İstanbul 2013

Şemseddin-i Sivasî, *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi Bölümü, No: 95

TATCI, Mustafa, YILDIZ, Musa, *Aziz Mahmûd Hüdâyî-Dîvân-ı İlâhiyât*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005

TATCI, Mustafa, *Yunus Emre Divan ve Risaletü'n-Nushiyye*, H Yayınları, İstanbul 2011

YILMAZ, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011

YURTSEVER, Murat, *İsmail Hakkı Bursevî Divan*, Arasta Yayınları, Bursa 2000

http://www.metu.edu.tr/~rauf/wordsandthings/berc.pdf (ET.: 22.06.2015)